קונטרס
תקנת הרבית

בבנקים
ופעולותיהם הפיננסיות

חלק ג

מודיעין עילית
תשע"ה

תקנת הרבית בבנקים

כתובת המחבר:
יעקב לנדו
מסילת יוסף 11 מודיעין עלית
טל 08-9742386
y9742386@neto.bezeqint.net

תקנת הרבית בבנקים

* מבוא .....ה

פרק א: הבנקאות היהודית מימי קדם .....ז
*** הבנקים מימי קדם * מבנה הבנקים משנות הת"ר * חשש רבית בשל מניות של יהודים * פסק בעל הקיצור שו"ע * השגת השואל ומשיב**

פרק ב: פסק השואל ומשיב וחכמי דורו בדין מניות יהודים בבנקים .....יב
*** שאלת רמ"א במברגר ז"ל אל השואל ומשיב * תשובת הגאון רבי יצחק אלחנן מקאוונא * תשובת המהר"ם שיק * תשובת הגאון רבי אלכסנדר משה אב"ד ראסיין * היתרו של הגאון רבי ישראל סלנטר**

פרק ג: דעת החכמים משנות התר"נ - הת"ש .....יח
*** תיקון המהרש"ם * פסקי רבי מאיר אריק אב"ד טורנא * בנק המושבות שעל ידי תנועת חובבי ציון * מאמר "אוצר של יראת שמים" * היתר עיסקא בבנק המושבות * הצעת רבי עזריאל איגר האדמו"ר מלובלין ז"ל * חידוש המהרש"ג * סברת הדבר אברהם אב"ד קובנא**

פרק ד: הבנקים בתקופתינו [תש"ו- תשע"ה] בראי ההלכה ..... כה
*** סקירה כללית * הבנקים בחו"ל * דעת הפוסקים בארץ ישראל * תוקף ההיתר עיסקא של הבנקים בא"י * נוסחאות ההיתרי עיסקא של הבנקים והפולמוס סביבם * ערעור הגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א * פרשיית עמנואל וקביעת הנוסח**

תקנת הרבית בבנקים

* הלכות רבית בבנק:
ענף עו"ש .....לא
*** פתיחת חשבון עבור נתינת אשראי או הלוואה * פתיחת חשבון עבור נתינת שרות ללא עמלות * דמי מסגרת / מסגרת אשראי * החזקת עו"ש עם רבית * קיזוז רבית חובה ברבית זכות**

ענף השקעות ..... מ
*** תכנית חסכון – פק"מ * קניית קרנות נאמנות * קניית מניות * קניית תעודות סל * קניית אגחי"ם על סמך רשימות הבנקים**

ענף אשראי ..... נו
*** לקיחת הלוואה בנקאית ומשיכת יתר לצורך מחיה * לקיחת הלוואה לשם קניית דירה או הרחבת דירה * לקיחת הלואה לשם עסק או קניית דירה ומשלם רבית בחדשים הראשונים טרם קניית העסק * מדוע שייך להביא עדים שהעיסקא הפסידה * כרטיס אשראי בנקאי וחוץ בנקאי**

ענף משכנתאות ..... סו
*** לקיחת משכנתא * באיזה בנק עדיף * בין המחותן לזוג * לקיחת משכנתא או הלוואה בנקאית עבור אחר * ערבות למשכנתא**

תפקידי בנקאות ..... עד
*** יעוץ השקעות האם מותר וכיצד * האם מותר להיות פקיד**

ענף הנפקות ..... עו
*** קניית אגחים של בנקים על סמך היתר עיסקא של הבנק**

המחאות ..... עו
*** ליתן המחאה למי שפורט אותו בשכר אחוזים * החלפת צ'קים בצ'יינג' * הלוואת ממון בצ'ק ופריעתו במזומן**

שונות ..... פא
*** מענק לימודים מותנה**

תקנת הרבית בבנקים

מבוא

שורש איסור רבית

כתוב בתורה [שמות כב] "אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תשימון עליו נשך". בפרשה זו נצטווינו לראשונה על איסור רבית, ומתוך שהכתוב משייך איסור זה לפרשת מצוות "הלוואה" למדים אנו מכך על יסוד האיסור, והוא מה שמבואר במדרש [שמות רבה פרשה לא סימן ו] שאותם הנוטלין רבית כביכול אומרים להקב"ה למה אין אתה נוטל מעולמך שכר שהבריות בתוכו, שכר הארץ שאתה משקה, וכו'.

ביאור הדבר הוא; שאכן וודאי אדם רשאי לעסוק במסחר ולהרויח כסף מזולתו, אבל הלוואה מהותה היא מצות "חסד" ולכך יש לעשותה בשלמות, וכאשר האדם קוצץ רבית על ההלוואה הוא בעצם מבקש שכר על החסד ובזה הוא מכחיש את ענין הנתינה לזולת בשלמות, דבזה שגם בעשיית חסד הוא מבקש לעצמו רווחים, הוא כופר במונח של חסד לשם חסד, ולכך אומר המדרש שהלא הקב"ה ברא את עולמו במידת חסד - שאין לו לקב"ה שום הנאה מבריותיו, וכל בריאת העולם הוא עולם "חסד" יבנה, למען ההטבה עם הבריות, אבל זה שמכחיש את ענין החסד ללא פניות, ואומר במעשיו שגם על חסד צריך לקבל איזה שכר, הרי הוא כאומר שגם הקב"ה וודאי יש לו איזה שכר מבריותיו. והרי הוא ככופר ביסוד "בריאת העולם".

חומר איסור רבית

עוד שנינו שם במדרש שם "מכאן אתה למד שכל מי שלוקח רבית אין ירא אלהים, וכן יחזקאל אומר [יחזקאל יח] בנשך נתן ותרבית לקח וחי לא יחיה, משל לאחד שהיה אילוגין שלו נקרא לפני הדיין אמר הדיין עד עכשיו הוא קיים כך אמר הקדוש ברוך הוא וחי לא יחיה נשך ותרבית לקח, ד"א אמר הקדוש ברוך הוא מי שחיה ברבית בעולם הזה לא יחיה בעולם הבא".

תקנת הרבית בבנקים

וכן שנינו בפרקי דר"א [ספל"ג] שמלוי ברבית אין קמים בתחיית המתים [וראה תוספות ב"מ ע:].

חכמי הדורות שקדו על היתר

על אף חומרו של איסור, מצינו לחכמי הדורות ששקדו על מציאת היתרים, וכמו שכתב התרומת הדשן בתשובתו הידועה על "היתר עיסקא" וז"ל [סימן ש"ב] "יראה למצוא תקנה וצדדים לעשות בהיתר, אלא דמיסתפינא דשמא ע"י דקדוקי הללו ובקשות תחבולות להתיר מקח ומתן בריבית יהיה דברי תורה דומה לחוכא ואיטלולא שחוק והיתול, אמנם מ"מ אומרים וצדיקים ילכו בה".

בעקבות דבריו אלו הלכו כל חכמי הדורות, וכמו שכתב בקונטרס הסמ"ע שצורך הדור הוא להרויח ממון מעסק הלוואת ממון דרך היתר, ולכך יסדו באסיפת וועד הארצות [בשנת שס"ז] את האופן המקובל בידינו ליתן מעות לשם רווח ב-"היתר עיסקא". וכן מצינו לחכמים במשך כל הדורות ששקדו על תקנת ממון ישראל למצוא להם דרך היתר, ועדים המה התשובות הרבות שנכתבו על כך.

לפנינו נביא את התייחסות חכמי כל דור למציאת הפתרונות ההלכתיים במוסדות הפיננסיים המוסדיים, שתחילתם היה תחת "קופות חסכון" למיניהם, ואחר כך קמו במבנה הבנקים של ימינו אנו.

מוסד הבנק המשותף לבעלי מניות רבים הביא פולמוס שלם על גדרו ההלכתי, כפי שיובא בפרקים שלפנינו, ומכאן למחלוקות בין החכמים על אופן פתרון בעיית הרבית שבהלוואותיו.

בפרקי ההלכה שאחר כך, יובאו השאלות ההלכתיים בני ימינו המצויים בבנקים, ופתרונן. אשר אין ספק שבשאלות אלו עומד בפנינו במלוא החומר; המשקל, בין חומרת הדבר, לבין ההוראה הציבורית ההלכתית הנדרשת.

השתדלתי לקיים מאמר הכתוב "צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גדיותייך" ולהביא בפני הלומד את ההוראה שנמסרה על ידי גדולי ההוראה ז"ל ויבלח"ט.

תקנת הרבית בבנקים

פרק א: הבנקאות היהודית מימי קדם

הבנקים בימי קדם

הבנקאות היהודית היא מהמוסדות הפיננסית הוותיקה ביותר, עוד מימי הביניים היו חלק ניכר מעסקי היהודים מהלוואות ברבית לגוים, ובשנים יותר מאוחרות החזיקו יהודים בבנקים שכל מסחרם היה הלוואות ברבית לגויים או למלוכה. כבר בשנות הש' מוצאים אנו למשפחות יהודיות ברחבי אירופא ואסיא שהחזיקו בבעלותם בנק [ראה שו"ת מהר"ם פדאוה סי' ל"ט, ועוד]. אכן בנקים אלו היו עסק פרטי, וכל בנק היה בבעלות משפחה אחת, ובשל כך היה ידוע לכל שיהודים לא לוקחים מבנקים שבבעלות יהודית הלוואות ברבית.

על וותיקות מוסד הבנק ראה למשל בהגהות הגאון יעב"ץ [-בשנות הת"ק] לגמ' בבא קמא [צח.] שכתב על האמור שם בגמרא **היו לו מעות בקסטרא**. בלשון זו: "קסטרא" הוא בנין חזק שמשימין שם מעות לשמרם היטב והוא כענין בנקא שנמסרים בה מעות הרבים שמפקידים אותם שמה בשכר שנותנים למלך או לאנשי העיר, כענין בנקא של וינציא, אמשטרדם, המבורג, שיהיו מעותיהם שמורים מגניבה ואבידה, והם מוכתבים בפנקס של באנק ובעלי המעות לוקחים אותם כשנצרכים להם, או נותנים אותם בכתב ידם לאחרים שיטלום לצורכם ויוצג לחשבונם. עכ"ל.

מבנה הבנקים משנות הת"ר

עם חלוף העתים התפתח המסחר המשותף והגלובלי. שרי האוצר של הממשלות והכלכלנים של המדינות החלו להבין כי ככל שתתרבה אפשרות האשראי, כך יפרוץ המסחר, ולשם הגדלת יכולת האשראי עליהם לרתום את כוח השותפות והציבוריות בכדי לאחד ממון מהמון רב תחת מוסדות בנקאים.

מאז, החלו להפתח ברחבי המדינות המתוקנות בנקים בבעלות משותפת לכלל האזרחים - גוים ויהודים, על ידי הנפקת מניות של

תקנת הרבית בבנקים

הבנק. כלומר, ההון של הבנק מגיע מהרבה שותפים, בצורה כזו, הנהלת הבנק מנפיקה שטרות, כל שטר בשווי מסוים, וכל הקונה שטר בערך הנקוב בו נעשה שותף בעסקי הבנק לפי הערך הנקוב בו וחלקו בבנק הוא כפי האחוזים שיש לו מכלל אותם שטרות. שטרות אלו נקראים מניה ["אקציען" בשפת לועז], כך שחלוקת המניות בין בעלי המניות מייצגת את שיעור הבעלות של כל אחד מהם בחברה.

שטר של מניה בשווי אלף מרק משנת 1922

בנקים כאלו המבוססים על הנפקת מניות התנהלו בדרך כלל על ידי צוות הנהלה חיצוני שאינו מחזיק במניות של הבנק, כדי שאכן הניהול יהיה הוגן וחף מנגיעות. צוות ההנהלה מכונה "דירקטוריון" וכל אחד מחברי הצוות מכונה "דירקטור". עם השנים חלו תמורות במעמדם החוקי והממוני של בעלי המניות ביחס להבעת דעה ושליטה בחברה, אבל העקרון לא השתנה.

בתחילה היו בנקים אלו משמשים רק לצרכי הלוואה ולכן הם היו מכונים "קופות חסכון" [-שפאר קאסע], אחר כך הסתעפו אופני מסחר הבנקים והתרחבו לאפיקים שונים, כקניית מניות של חברות אחרות והשקעה בנדל"ן ועוד עסקים, וקניית ניירות ערך שונים.

ר"י ליפשיץ [- איש סודו של הגרי"א מקאוונא ז"ל] יספר לנו בחיבורו זכרון יעקב [הוצ' ב"ב תשס"ט עמ' 48] על פרוץ המסחר במדינת רוסיא אחר מלחמת קרים [-תרי"ז] על ידי היווסדות בנקים

תקנת הרבית בבנקים

ברחבי המדינה שבו ניתנו שטרות חוב באשראי, ועל ידי הנפקת ניירות ערך למיניהם כנגד נכסי נדל"ן וכיו"ב השכילו להפוך כל רכוש לכסף נזיל ובכך נתרבה המסחר הרבה מעבר לסכום המטבעות המזומנים שיש ביד כל אדם.

חשש רבית בשל מניות של יהודים

בתקופה בה החלו לפרוץ הבנקים המשותפים על ידי הנפקת מניות התעוררה בעיית איסור רבית לענין קבלת הלוואה מקופות אלו, בשל שותפות יהודית בממון הקופה. כלומר, בעוד שעד עתה היה ידוע שמותר ללוות מבנק בבעלות גוים, אך עתה כיון שחלק מבעלי המניות הם יהודים נמצא שיש ליהודים חלק בכללות הממון שבקופה, וחוב הרבית מתייחס גם להם, וכמו כן יש לאסור קניית מניה של קופות אלו משום שעל ידי כך נעשה היהודי בעל המניה שותף לכל ההלוואות ברבית [ליהודים] הנעשות בממונו.

ואף שהיהודי אינו יוזם את ההלוואה, מכל מקום איסור רבית אינו איסור של "עשיית מעשה" אלא עצם הדבר שחייבים ליהודי רבית עבור ממונו הוא איסור על הזוכה בחוב זה [-חיי אריה סי' י"ד סק"ט עפ"י מחנה אפרים סי' ו'].

פסק בעל הקיצור שו"ע

הראשון שהתעורר לכתוב על כך הוא בעל הקיצור שו"ע - הגאון רבי שלמה גאנצפריד שהיה פוסק מקובל במדינת הונגריה [בשנות ת"ר-תר"נ], וכה כתב בספרו הנ"ל סי' ס"ה "במקום שיש קבוצת מעות [שפאר קאסע] שיש לישראלים חלקים [אקציען] בהם וישראלים לווים משם ברבית אע"פ שהממונים גוים נראה לי שאיסור גמור הוא, ולכן אסור ליתן לשם מעות כי שמא ילוה ישראל שאינו הגון, וכן אסור ללות משם".

הגאון הנ"ל נקט שבעלי המניות הם שותפים גמורים בכל הממון שיש בקופה ולכך כל הלוואה מתייחסת גם אליהם, ונמצא שאם יש בבעלי המניות יהודים אסור ללוות ברבית מקופה זו.

תקנת הרבית בבנקים

הוראה זו לא הוסכמה על ידי כל הגאונים שהיו בזמנו, ומעת פרסום הוראה זו בספרו דנו בה גדולי כל הדורות בספרי תשובותיהם, מהם מיימינים ומהם משמאילים. להלן יובאו דעות גדולי הפוסקים שחיוו דעתם בענין, מהם גילויים חדשים מדעת גדולי הדורות שטרם נתפרסמו באהלי ספר, ובפרט מגדולי וגאוני אשכנז וליטא!

השגת השואל ומשיב

הראשון שהשיג על דבריו הוא הגאון רבי יוסף שאול נתנזון אב"ד לבוב [שבגליציא] בשו"ת שואל ומשיב [מהדורא קמא ח"ג סי' ל"א].

תשובה זו המופנית לבעל הקיצור שו"ע היא העתק מההתכתבות השניה ביניהם בנידון זה. כפי הנראה מיד עם צאת הקיצור שו"ע לאור שלח לו הגרי"ש נתנזון ז"ל את השגתו על דבריו ובעל הקיצור שו"ע השיב לו תשובה ועליה באה תשובה זו בו עומד הגרי"ש על דעתו. כפי הנראה בתחילה התיר הגרי"ש ז"ל משום שיטת רש"י שהובאה ברמ"א יו"ד סי' ק"ס, הסובר שכל הלוואה הנעשית על ידי שליח מותרת. ואם כן כיון שההלוואה ניתנת על ידי הנהלת הבנק שהיא שלוחה של בעלי המניות שהם בעלי הממון יוצא שכל הלוואה היא על ידי שליח ולכך היא מותרת לפי שיטת רש"י.

בעל הקיצור שו"ע השיב לו שמלבד שרוב האחרונים פסקו שאין לסמוך על שיטה זו להקל, ראה פ"ת שם ס"ק י"ז, אך הסכמת האחרונים שאף רש"י לא התיר אלא באופן שאין מוזכר בשטר ההלוואה שם המלוה כך שניתן לפרש שההלוואה נעשית מכח השליח. מה שאין כן אם מפורש שם המלוה אסור שאז וודאי ההלואה היא בין המלוה ללוה. ואם כן בבנק הרי זה כמפורש שההלוואה איננה מהנהלת הבנק אלא מבעלי הבנק, ואין מקום להתיר אף לשיטת רש"י. ועל זה באה תשובתו השניה של הגרי"ש שכיון שחלק מהמלוים הם גוים הרי שאף שזה כמפורש שהלוואה היא מבעל הממון אבל אין מפורש שהוא יהודי ויתכן שממון זה הגיע מבעלים

תקנת הרבית בבנקים

גוי. עוד סברא כתב שם להתיר שבאופן זה שיהודי לוה ממון מהבנק אנו אומרים "יש ברירה" וכאילו נתברר שממון זה היה שייך לשותף הגוי.

לסיכום, התירו מבוסס על שני טעמים. א. שיטת רש"י שאין רבית בהלוואה המתבצעת על ידי שליח. ב. יש ברירה והוברר שהלוואת היהודי היא מהממון של השותף הגוי.

בסיום תשובתו כותב השואל ומשיב לבעל הקיצור שו"ע שלדעתו יש להשמיט פסק זה מהחיבור. אולם כפי שאנו רואים המחבר לא קיבל את דעתו והשאיר הדבר גם במהדורות שהדפיס המחבר לאחר פטירת השו"מ [המהדורא האחרונה שהדפיס המחבר עם תיקונים והגהות היא בשנת תרמ"ד, ואילו השו"מ נפטר שנת תרל"ו], ואכן בקיצור שו"ע הנדפס עם לחם הפנים ששם יש הוספות מבעל הקיצוש"ע לספרו, מתייחס שם[1] להשגות בעל השואל ומשיב, ושוללם[2].

למעשה כפי שנראה בהמשך הדברים על ההיתר השני של יש ברירה לא הסכימו גאוני הדורות אבל ההיתר הראשון משום שיטת רש"י הוסכם על ידי חלק מהגדולים, אלא שכאמור הוא היתר דחוק לפי שרוב האחרונים פסקו שאין להקל כשיטת רש"י.

תשובה זו של השו"מ זכתה להתייחסות מרובה הן בדורו והן בדורות שאחריו כל אימת שעלה הנידון מחדש. ראשונה עלינו להביא את התייחסות חכמי דורו של השואל ומשיב לדבריו. ולשם כך עלינו להפליג לארץ אשכנז [-גרמניה] ששם עסקו חכמי התקופה בליבון הענין. ועל כך בפרק הבא.

---

[1] כפי שכתוב בהקדמת הספר, הכתוב בלחם הפנים בסתם הוא מהמחבר קיצור שו"ע עצמו.

[2] כלפי הטענה של יש ברירה הוא משיב שרבית הוא איסור תורה ואין אומרים בזה ברירה, וכלפי הטענה של רבית על ידי שליח הוא משיב כנ"ל בתשובתו.

פרק ב: פסק השואל ומשיב וחכמי דורו בדין מניות יהודים בבנקים

שאלת רמ"א במברגר ז"ל אל השואל ומשיב

רבי משה אריה במברגר ז"ל אב"ד קיסנגען [נפטר שנת תר"ס] היה בנו של הגרי"ד הלוי במברגר המכונה ה"וירצבורגער רב" וחתנו של רבי יעקב עטלינגר ז"ל - בעל הערוך לנר. אביו וחמיו היו גדולי הדור של מדינת אשכנז וממנהיגי היהדות החרדית האשכנזית בתחילת תקופת הרעפורם. על התכתבות רמ"א במברגר בנידון זה אנו למדים משני מקורות ספרותיים שהאחד משלים את רעהו אך אין האחד מציין על חבירו.

בספר הזכרון אש"ד הנחלים [עמוד קכ] הובאה שאלת רבי משה אריה ז"ל אל השו"מ בשנת תרל"ד. בשאלתו הוא מספר כי בתקופתו החלו להיווסד במדינת אשכנז בנקים המבוססים על בסיס של חברי דירעקטריון המנהלים את ענייני הכספים ובעלי מניות שהם בעלי ההון של הבנק, ובעלי המניות מקבלים אחת לזמן רווחים [-דיווידנדים] מרווחי הרבית של הבנק. ונפשו בשאלתו האם מותר ללוות ברבית מבנק זה אשר יש ליהודים חלק בו בשל קניית חלק מהמניות שנקנים על ידי יהודים. בשאלתו הוא פורס את צדדי השאלה משום שהלוואה נעשית על ידי שליח וכן שיש לדון שאומרים ברירה ומתברר שהלוואת היהודי הגיע ממון הגוי, ואף שנקטינן שבאיסורי תורה אין אומרים יש ברירה מכל מקום יש אופנים שכל הרבית היא רק דרבנן ואז יש לסמוך על ברירה.

עוד יספר שם שמתשובת חמיו בבנין ציון משמע לאסור באופן דומה לזה, וכמו כן הפנה את השאלה לאביו, ולא רצה להורות על כך ובאשר שמע כי השואל ומשיב כתב על כך ואין הספר תחת ידו הוא שואלו בפקודת אביו כדת מה לעשות.

השו"מ משיב לו כדעתו להיתר ופורס בשלום אביו.

הרושם המתקבל כי לאחר תשובת השו"מ הוחלט אצלו להיתר בהסכמת אביו. אולם באמת לא כך הם פני הדברים, ובספרו של רבי

תקנת הרבית בבנקים

משה אריה הנ"ל הנקרא נטיעה של שמחה כותב רבי משה אריה שדעת אביו וחמיו הייתה שאסור ללות מבנק שיש ליהודים שותפות בו על ידי קניית מניות, וכן שאסור ליהודי לקנות מניות של בנק זה. ודלא כדעת השו"מ. יש כאן איזה קושי בבירור דעת הערוך לנר חמיו של רבי משה אריה, שבמכתב שהודפס באשד הנחלים כותב רמ"א כי אין בידו התייחסות מפורשת מחמיו לנידון, ואילו בנטיעה של שמחה [ששם מוזכר חמיו בברכת החיים, והוא מוקדם מהתשובה השניה] מביא ממנו מכתב לאיסור.

בספר הנ"ל יש התכתבות עניפה עם הרבה גדולים בענין הלואה מבנק שיש ליהודים מניות בו. ולהלן נביא חלק מזה.

תשובת הגאון רבי יצחק אלחנן מקאוונא

אחד מהתגליות הגדולות שמצאנו בהתכתבות זו היא תשובתו של הגרי"א מקאוונא ז"ל שהיה בתקופתו גדול הדור ומכל כנפי ארץ הריצו אליו שאלות.

ובספרי תשובותיו לא זכינו להתייחסות לשאלה כה מעשית. לאחרונה אף נדפס ליקוט מתשובותיו בכל ד' חלקי שו"ע מתוך כל ספרי התקופה וגם שם לא נדפסה תשובה זו. בשל כך יש כאן תגלית שבודאי תקנה לה שביתה באהלי חכמים. ומפאת נדירות הספר הננו להביא כאן קטע מלשונו של הגרי"א ז"ל הנוגע לענייננו "רציתי להשתדל ע"ד היתר אבל לא מצאתי דבר ברור ועל כן ננעלו דלתי ההיתר ממני, וזה ידעתי שבספר שואל ומשיב כתב בנידון זה אבל לא הוטב בעיני סברותיו, ויספיק הקיצור".

תשובת המהר"ם שיק

מבני דורו של השואל ומשיב היה המהר"ם שיק רבה של חוסט אשר במדינת הונגריה [נלב"ע שנת תר"מ] אשר היה מגדולי תלמידי החתם סופר ומגדולי הדור במדינת הונגריה בדורו של הכתב סופר ויחדיו שמרו על משמרת הקדש ולחמו את מלחמת קיום הדת. בספר

תקנת הרבית בבנקים

תשובותיו ישנה אריכות רבה בנידון ובדבריו מביא את השואל ומשיב ומשיג על דבריו.

בספרו חלק יו"ד [סי' קנ"ח] הובאה תשובה שכתב בשנת תרל"ו בו הוא דוחה את שני יסודות ההיתר של השואל ומשיב. היתר א' שיטת רש"י שאין רבית על ידי שליח. טוען המהר"ם שיק שהפוסקים כתבו שכל שהמלוה עשה שליח להלוות אין היתר וכל ההיתר הוא בשליח שעשה הלוה. היתר ב' שיש ברירה. דוחה המהר"ם שיק שבשותפות קודם חלוקה יש לכל אחד מבני השותפות חלק בכל פרוטה ולא שייך לומר על חלק מהממון שהוברר שממון זה הוא שייך רק לגוי.

אולם מכל מקום כותב המהר"ם שיק שהעולם נהגו היתר ולכך יש ליישב מנהגם, ובכדי ללמד זכות על מנהג ישראל מחדש המהר"ם שיק יסוד חדש והוא שנתברר לו ששטר של מניה אינו שטר שותפות אלא שטר חוב. כלומר, הממון שנותן בעל המניה לחברה לא נשאר בבעלותו, אלא הוא ניתן בהלוואה לכלל החברה, והראיה היא שאם בעל המניה מעוניין לקבל בחזרה את ממונו אינו יכול, ובעל כרחך שהממון כבר אינו שלו אלא ניתן בהלוואה לחברה. ומכיון שאין הממון שלו שוב ההלוואה ברבית אינה מִממונו ולכך אין בה איסור, אלא שהמהר"ם שיק מאריך שם לדון האם ממון המשועבד לשם פריעת חוב של ישראל נחשב ממון ישראל.

יש להדגיש כי הגדרה זו שמניה היא שטר חוב כותב המהר"ם שיק שכך עלה לו מתוך בירור המציאות, ולכאורה אין ללמוד ממנה לכל המציאויות של הבנקים בכל המדינות ובכל התקופות, כי בודאי יתכנו שינויים בהגדרתם של בעלי המניות, ויש לבחון בכל מקום את ההגדרה שנוהגת במקום זה בין בעלי החברה וקוני המניות.

עוד יש להוסיף שבאמת יש כאן קושי בהבנת דברי המהר"ם שיק, עליו עמד אחד מגדולי הדור בהונגריה בדור שאחרי המהר"ם שיק ה"ה תלמידו המהרש"ג ז"ל, והוא שאם אין הממון שייך לבעלי המניות אם כן מי הוא הבעלים עליו, ומהו זה שכתב המהר"ם שיק שהממון מולווה לחברה, והלא החברה היא בבעלות בעלי המניות ושוב נמצא שבעל כרחך בעלי המניות הם הבעלים?

תקנת הרבית בבנקים

לסיכום המהר"ם שיק שולל דעת השואל ומשיב אך מכל מקום הוא מתיר מטעם אחר, אלא שכפי שנתבאר יתכן שאין טעמו מתאים למבנה הבנקים כהיום.

להשלמת פרק זה עלינו להביא דעת עוד אחד מגדולי תקופה זו.

תשובת הגאון רבי אלכסנדר משה אב"ד ראסיין

אחד מגדולי המשיבים של תקופה זו היה הגאון רבי אלכסנדר משה לפידות [תקע"ט- תרס"ו] אב"ד ראסיין שבליטא. הגאון הנ"ל גם היה מגדולי העומדים לעמוד בפרץ נגד ארס ההשכלה, וכן עסק רבות בטובת הכלל יחד עם הגרי"ס מסלנט, הגרי"א מקאוונא, והאדמורי"ם מלובביץ' זצ"ל.

במאמריו שפרסם בירחון התורני יגדיל תורה [יצא לאור בשנים תר"מ-תרמ"ה] כתב שני מאמרים בענין הבנקים שיש ליהודים שותפות בהם על ידי קניית המניות. במאמריו אינו מזכיר את דברי השו"מ אך בהחלט מתייחס לסברותיו, למעשה הוא מסכים עם ההיתר של שליח אך שולל את ההיתר של ברירה, ומכיון שהיתר של שליח הוא שנוי במחלוקת אין הוא מתיר למעשה. כמו כן הוא כותב שאף שאין לבעלי המניות זכות להוציא את הכסף מכל מקום וודאי שהם בעלים על הממון [דלא כסברת מהר"ם שיק]. אולם מוסיף הוא לדון בדבר חדש שלענין להלוות לבנק כזה ברבית יש לדעתו היתר מפני שכיון שרק נכסי הבנק משועבדים להלוואה אין כאן הלוואה גמורה שהלא מתנאי שֵם הלוואה הוא שהאחריות מוטלת על הלווה וכאן הלא יש על הלווה רק אחריות חלקית כלומר רק ממון מסוים, ונמצא שאין כאן שעבוד הגוף כל כך. היתר זה ידוע שחידשוהו גדולי הדורות בתקופה מאוחרת יותר [ועוד יבואר אי"ה בפרקים שלפנינו] אך הנה נכון לנו מאמר הכתוב מַה שֶּׁהָיָה כְּבָר הָיָה לְעוֹלָמִים! ולמעשה הגאון הנ"ל מניח בצ"ע ומסיים שבוילנא עשו הרבנים היתר עיסקא כללי לכל עסקי הבנק!

בשנים האחרונות כונסו כל דברי תורתו בספר הנקרא "תורת הגאון רבי אלכסנדר משה", ושם מובאים הדברים.

תקנת הרבית בבנקים

היתרו של הגאון רבי ישראל סלנטר

הגאון רבי ישראל סלנטר ז"ל אבי "תנועת המוסר" ומגאוני דורו חידש היתר בדין בנק שיש ליהודים שותפות בו, על זאת אנו למדים משני מקורות. א. ספר דברי דודים [צוין בדרכי תשובה סי' ק"ס ס"ק ט"ו] על הלכות רבית מאת הגאון רבי הענדל אב"ד לאפיטש שרובו עוסק בנידון זה ושם מובאת תשובתו של הגרי"ס. ב. ספר חיי אריה לבן הגרי"ס שהביא תשובת אביו ועיקר דבריו שם הוא ליישב דברי אביו מהשגות רבי הענדל הנ"ל.

תורף דבריו הוא שאם רוב בעלי המניות המה גויים הרי ממון היהודי בטל ברוב, ולכך כל הממון שקיים בבנק הוא בדין היתר לענין רבית. ואף שדין ביטול ברוב אינו שייך לענין ממון, ומטעם זה אין אומרים על קופה של שותפות שיש לאחד מהשותפין רוב בקופה שיקח את הכל לעצמו משום ביטול ברוב, והוא מפני שממון אינו בטל, ואף לגבי דינים שהם תוצאה מהבעלות אין אומרים ביטול ברוב, כמבואר בגמ' ביצה לח:, מכל מקום כאן אין אנו דנים על הבעלות עצמה רק על שם הבעלות לענין דיני רבית ובהיות ורוב הממון הוא בשם בעלות גוי המותרת לגבי רבית אף המעט שיש לו שם איסור מתבטל שם האיסור שבו ברוב המותר. זאת אומרת שיש כאן הפרדה בין הנושא הבעלותי לגבי דיני זכויות הממון לגבי שם הבעלות לענין איסורים, ואף שבודאי יש כאן כסף השייך לראובן אבל אין כאן כסף שיש עליו שם ממון יהודי לענין איסור.

על חידושו זה האריכו בהשגות כמה גאונים שהובאו בספר "דברי דודים", ועל כך נחלץ בן הגרי"ס בספרו חיי אריה להשיב על דבריהם אך מ"מ גם הוא נוטה כדבריהם שלא שייך כאן ביטול ברוב[3]. גם הגאון רבי אלכסנדר משה הנ"ל שהיה ידידו של הגרי"ס שולל בתוך דבריו אפשרות זו לדון כאן מצד ביטול ברוב.

---

[3] העירוני, שבלשון הספר חיי אריה איתא שאביו הגרי"ס אמר ענין זה בלשון "אולי" ולא כנראה מבואר בדברי דודים שאמר כן בהחלט.

תקנת הרבית בבנקים

הויכוח בין הגאונים בספר "דברי דודים" ובין בן הגרי"ס בספר "חיי אריה" בענין אם שייך כאן המושג של ביטול ברוב יש בו ענין עיוני עמוק, אלא שהמצע קצר מהשתרע.

לסיכום:

בנק שיש ליהודים מניות האם מותר לקנות מניות מבנק זה וכן האם מותר ללות מבנק זה. דעת הקיצור שו"ע, הערוך לנר, הגרי"א מקאוונא, הגרי"ד מוירצבורג, לאיסור. דעת השואל ומשיב להיתר. דעת המהר"ם שיק להיתר באופן שקנית מניה מתפרשת כהלוואה ולא כשותפות. דעת הגרי"ס שאם הרוב בבעלות גויים מותר, והגרא"מ לפידות הניח בצ"ע. זהו דעתם של גדולי תקופה זו, בפרקים הבאים נראה דעתם של גדולי הדורות הבאים.

פרק ג: דעת חכמי הדור משנות התר"נ - הת"ש

תיקון המהרש"ם [נלב"ע תרע"א]

המהרש"ם בתשובתו [ח"א סי' כ'] עוסק בהיתרם של השואל ומשיב והמהר"ם שיק שהובאו בפרקים הקודמים, שכתבו להתיר להלוות וללוות ברבית מבנק שיש בו שותפות גויים. הוא משיג ע"ד השואל ומשיב, ומכל מקום כותב שיש מקום לדברי המהר"ם שיק, אך למעשה הוא כותב שהוא יעץ לבנק שבעירו שיחתמו על היתר עיסקא בבי"ד ויפרסמוהו בכל הבתי כנסיות וכו'. כלומר אין די בחתימת הבנק בפני בי"ד אלא צריך שיהיה שטר זה גלוי וידוע לכולם, בכדי שאכן כל המתעסק עם הבנק יידע מההסכם.

ומוסיף על כך המהרש"ם שבבנקים גדולים שסוחרים עמם מכל המחוז, אין עצה זו של פרסום בבתי כנסיות מועלת, שהלא וודאי א"א לפרסם באופן שכולם יידעו מכך, אלא שבבנקים כאלו שמסחרם נפוץ ונפרץ בדרך כלל יש שותפות של גויים, וא"כ לענין זה יש גם להסתמך על פסק היתר המהר"ם שיק.

פסקי רבי מאיר אריק אב"ד טורנא [נלב"ע תרפ"ו]

הגאון רבי מאיר אריק ז"ל מגדולי הפוסקים בגליציא ואגפיה נדרש בספריו לשאלת הבנקים, בשני מקומות.

האחד, בספרו מנחת פתים על הלכות רבית [סי' ק"ס], שם עוסק הוא בדין "שפאר קאססע" [-קופת חסכון] שיהודים ונכרים מפקידים כסף והגזברים הם גוים ומלוים ברבית ליהודים. והוא מחדש בזה היתר עפ"י דברי השו"ת מהרי"ט [סי' קט"ז] שכיון שאין לבעלי המניות יכולת לחוות דעה למי להלוות לפיכך אין ההלוואה מתייחסת לבעלי המניות אלא לגזברים ומנהלי הקופה שהם גויים[4]. ובקונטרס

---

[4] למעשה מתיר שם המנחת פתים בצירוף כמה תנאים, ונתבאר בהרחבה בתקנת הרבית ח"ב.

תקנת הרבית בבנקים

תקנת הרבית ח"ב ביארנו הדברים בשם הגר"ד לנדו שליט"א שאף שגוף החוב הוא לבעלי המניות מ"מ יש לגזבר בעלות על גוף קנין ההלואה, כעין קנין של קני ע"מ להקנות, וכמו חפץ השייך לאדם רק לענין למוכרו, ומ"מ חיוב הדמים לבעל החפץ כיון שהם תמורה לחפץ שלו[5].

השני, בשו"ת אמרי יושר [סי' קפ"ט] כתב שכל מה שכתב להתיר במנחת פתים, הוא רק אם מנהלי הבנק גויים[6], אבל אם המנהלים יהודים אין להתיר אלא על ידי היתר עיסקא, ואופן חתימתם יש לעשות כמו שכתב המהרש"ם הנ"ל.

בנק המושבות שעל ידי תנועת חובבי ציון

בשנת תר"ס החלה התנועה הציונית בתעמולה גדולה על פתיחת בנק המושבות [קלאניאל בנק] מטרות הבנק הוא להעמדת יכולת כלכלית שתתמוך במושבות שנבנו בארץ ישראל על ידי תנועת חובבי ציון, על ידי מתן הלוואות ברבית לצורך כך, ועוד אפשרויות שונות. בשנים אלו היו אנשי הציונות הדתית מעורים היטב בכל פרט מפעולות התנועה, ואכן מכתבו האחרון של הגר"ש מוהליבר שהיה מוכר בתור הסמכות העליונה של הציונות הדתית נכתב לעורר את הציבור להשתתף בבנק זה.

אופן ההשתתפות בבנק זה הייתה על ידי הנפקת אלפי מניות, כל מניה נמכרה בשווי מסוים, קוני המניות נעשים שותפים בהון של הבנק כל אחד כפי חלקו באחוז המניות, כאשר יהיה רווחים מעסקי ההלוואות ברבית יחלקום לבעלי המניות, בניכוי הוצאות תשלום

---

[5] יש לציין כאן לדברי בן דורו של האמרי יושר בעל "הערך שי", שהאמרי יושר היה מכנהו "גדול הדור" שבחיבורו ערך שי סי' קס"ט השיג על המהרי"ט וכתב שדבריו מרפסן איגרי, שאינו דומה כלל איסור רבית לאיסור שבת ששם שייך לומר שהלה עושה ע"ד עצמו, אבל לגבי רבית הכל תלוי מי בעל הממון. וכן הסכים בשו"ת מהרש"ג יו"ד סוף סי' ג'. וראה להלן.

[6] וגם באופן זה שהמנהלים גויים כתב לסייג שם שכל היתרו היה רק לענין לקנות מניות מבנק זה ולא לענין ללוות מהבנק, עיי"ש.

הפקידות וחברי ההנהלה. אנשי הציונות עשו תעמולה גדולה בכל רחבי ארצות אירופה ואסיא על חשיבות הענין של ההשתתפות בבנין הארץ על ידי קניית מניות של בנק זה.

מאמר "אוצר של יראת שמים"

בפרק זמן זה פרסם רב נכבד אחד מאמר בעיתון הצפירה [גליון עה] בשם "אוצר של יראת שמים" בו הוא מעיר שתכנית זו של הבנק יש בה מכשול של איסור רבית משני סיבות א. ההלואות הניתנים מבנק זה הם הלוואות ברבית קצוצה ונמצא שכל הקונה מניה של בנק זה בהיותו שותף בממון הרי הוא חלק מהמלוים וכל הלוואה ברבית נעשית גם ממונו ובשל כך הוא עובר על איסור רבית. ב. בקניית המניות ניתן אפשרות לשלם על כך בתשלומים ואזי משלמים על קניית המניה רבית, כלומר מניה ששויה מקנה לבעליה סך 100 ש"ח אם התשלום נעשה בתשלומים הוא משלם על כך 120 ובעד זה יש לו חלק בסך נכסי הבנק בשווי 100 ₪ והעשרים הוא תשלום רבית בעד האשראי הניתן לו.

על מאמר זה באה תגובה בגליון הצפירה [גליון פו] מאת הרב שמואל יעקב רבינוביץ רבה של ספאטקין. וטענתו בפיו שבהיות ואין שליח לדבר עבירה אין איסור הרבית מתייחס לבעלי המניות, ועוד שבהיות והאוצר הוא אושר העם והצלחתו הרי זה כמו פקוח נפש שדוחה איסור רבית.

הרש"י רבינוביץ היה מראשי הציונות הדתית ומעת פטירת הגר"ש מוהליבר הוא ירש את מקומו להיות מהמנהיגים הרוחניים של הציונות הדתית. ובשל כך מאמרו בנוי הרבה על ענין חיבת הארץ שתפס אצלו מקום בראש סולם הערכים.

הרב הנכבד בעל "אוצר של יראת שמים" לא נשאר חייב ובמאמר תקיף יצא חוצץ נגד הרש"י. את תגובתו פרסם [בשנת תרס"א] ב"הפלס" תחת הכותרת "תקלה לרבים ע"י רבים", הרב הנכבד תמה איך תבוא גאולת ישראל על ידי הלוואות ברבית שעליהם נאמר "וחי לא יחיה"!

תקנת הרבית בבנקים

היתר עיסקא בבנק המושבות

למעשה, אחרי כל הפולמוס, פעל הרש"י רבינוביץ להחתים את הנהלת הבנק על היתר עיסקא, כפי שמבואר בספרו אורח ישר [סי' י"ח]. שם מובא נוסח ההיתר עיסקא שחתמו עליו הנהלת הבנק.

נוסח היתר עיסקא זה, שהיה למעשה בבנק הראשון שנפתח על ידי יהודים בארץ ישראל, הוא זה שהיוה מקור לכל ההיתרי עיסקא שנחתמו על ידי בנק ישראל ושאר הבנקים הקיימים היום בארץ ישראל[7].

בפרק הבא נעמוד על השינויים בנוסח שנתהוו במשך השנים שאח"כ, אבל היסוד הוא הנוסח שכתב הרש"י ז"ל, והוא לפנינו:

„כהיום דלמטה נעשה ונגמר בינינו החתו"מ ראשי ומנהלי הקולוניאלבאנק"
„העברי ובאי כח כל האנשים לוקחי המניות של הבאנק הנז', כי כל עניני"
„הכספים שיעסוק בהם הקולוניאלבאנק, הן מה שיתן מעות לאחרים והן מה"
„שיקבל מאחרים להתעסק בהם יהיה הכל עפ"י היתר ותיקון מוהר"ם ז"ל, והשכר"
„שישיג המקבל מהנותן בעד טרחתו יהיה עפ"י התנאים שיושוו ביניהם הנותן"
„והמקבל, אבל אין רשות לשום אחד מממוני הקולוניאלבאנק העברי, הן הממונים"
„בהמחלקה הראשית שבפה לונדון והן הממונים ביתר המחלקות שבשאר"
„מקומות, הן עכשיו והן לאחר זמן ולעולם, לעבור חלילה על דת תוה"ק ולהלוות"
„או ללוות כסף ברבית הן רבית קצוצה והן אבק רבית ואפילו חשש רבית רק"
„הכל יהיה נעשה עפ"י היתר עיסקא, והמקבל לא יהי' נאמן על הפסד רק עפ"י"
„שני עדים כשרים ונאמנים, ועל ריוח לא יהיה נאמן אלא דוקא בשבועה חמורה,"
„ורק אם יושוה עם הנותן לתת לו על חלקו ריוח ידוע כי אז יהיה המקבל פטור"
משבועה ומותר הריוח יהיה שייך לו לבדו."

„כל זה נעשה ונגמר בינינו החתו"מ בהחלטה גמורה על פי כח הרשאה שיש
„לנו מלוקחי המניות וצירי הקונגרס, ויש יפוי כח להחלטתנו ותקנתנו זאת"
„ככח כל תקנות הקולוניאלבאנק העברי. ובפירוש הותנה, שאם מאיזו סבה"
„לא ידע המקבל או הנותן ענין העסקא או שלא ידע כלל מה הוא עסקא יהיה"
„ג"כ נוהג בו דין עסקא ויהיו לו כל הזכיות שיש למקבל בעסקא אחרי שבסתם"
„חלואות לא יתעסק הבאנק, וכל מי שנוטל מעות או נותן להבאנק הוא רק"
„עפ"י תקנותיו היינו עפ"י עסקא".

ולמען

ולמען תת תוקף ועוז לתקנתנו זאת הננו כותבים לזכרון בספר ומפרסמים
„גלוי לכל את תקנתנו והחלטתנו זאת, ולראי' על כל דברינו אלה באנו
על הח' יום... לחודש... שנת... פה...

---

[7] כ"כ בברית יהודה, והדברים מסתברים מאד.

תקנת הרבית בבנקים

רבי עזריאל איגר האדמו"ר מלובלין ז"ל

בשנת תרפ"ד עורר האדמו"ר רבי עזריאל איגר מלובלין שכל בעל עסק יחתום על נוסח היתי"ע כללי שיועיל אף אם לא נכתב בין המלווה ללווה. ההצעה הייתה שאופן החתימה על הנוסח יהיה, שכל בעל עסק ילך אל הבי"ד שבעירו ויחתום שם על הנוסח.

אופן זה עורר ויכוח גדול בין הרבנים האם יש תוקף לחתימה זו, כל שלא הודיע כלום ללקוח או ללווה. אולם ההצעה נתקבלה לכל הפחות בשביל להציל מה שאפשר.

המו"מ בין חכמי הדור נדפסו בספרו "תקנת רבים", ובירחוני התקופה.

להלן פרק ד' יבואר שההיתר עיסקא של הבנקים שגם כן נחתם רק על ידי הנהלת הבנק, מול בי"ד הרבני, יש בו עדיפות מהצעתו של רבי עזריאל איגר, אך עדיין יש מפקפקים בו, ובגין כך דעת הגר"נ קרליץ שליט"א שאין להסתמך אלא על היתר עיסקא שאדם חתם באופן פרטי עם הבנק.

חידוש המהרש"ג [נלב"ע תר"צ]

מגדולי הפוסקים שבחכמי הונגריה היה המהרש"ג תלמידו של המהר"ם שיק זצ"ל, בספר תשובותיו ח"ד נדפסה תשובה ממנו ששם כותב היתר חדש להלוות לבנק ברבית, דבריו אלו עוררו פולמוס בספרות השו"ת של תקופתינו, כפי שיובא להלן בפרק ד'.

המהרש"ג מחדש שכיון שבעלי המניות של הבנק לא נשתעבדו לשלם מביתם, אלא ממעות החברה, ואם יכלה מעות של החברה, אינם מחוייבים לשלם מביתם, אין בזה איסור, לפי שאין כאן לווה, שרק אם נשתעבד גופו של הלוה לשלם החוב, וכל נכסיו ערבין לזה, יש לזה שם לווה, אבל אם גופו לא נשתעבד כלל, אלא מעות שבמקום המיוחד הוא שנשתעבד ותו לא, אין זה חשוב לווה.

כלומר, המהרש"ג עומד על כך שחוקי הבע"מ גורמים לנתק בין רכוש החברה לבעלי החברה, ובשל כך, אין כאן ערבות אישית של

בעלי החברה, ומחמת כן כאשר החברה לווה אין כאן "לווה", שלוה הוא הגדרה של איש שמוטל עליו חיוב. אמנם כל היתר זה הוא רק להלוות לבנק ולא ללוות ממנו.

סברא זו מחודשת היא, אך כבר עמד עליה רבי אלכסנדר משה לפידות, אלא שהניח זה בצ"ע, וכפי שהבאנו בפרק הקודם, ורבות פלפלו בזה חכמי הדור בתקופותינו, ומסקנתם הובאה בפרק הבא.

סברת ה"דבר אברהם" אב"ד קובנא

מגדולי הפוסקים בליטא ומגדולי המנהיגים של היהדות התורת היה ה"דבר אברהם" בתקופה שעד מלחמת העולם השניה. ובחיבורו [ח"ג סי' כ"ב] כתב על אשר נוסדו בתחומו אגודות לחברה של הלוואות ופקדונות, מעין באנק, עם חוקים ממשלתיים, והם מלוים ברבית. והפתרון הוא שיחתמו על "היתר עיסקא" אלא שע"פ ספר התקנות אין פקידות האגודה רשאית לוותר על הרבית ומחויבת היא להלוות דווקא ברבית, ולא בתורת עיסקא, וא"כ איך יועיל שטר היתר עיסקא נגד תקנות החברה. הוא מאריך לפלפל איך לפתור מדוכה זו, ובתוך דבריו הוא מזכיר סברא מקורית שאכן מצאנו לכמה חכמים שחידשוה,

וכה כתב שם, "אמנם נדמה לי שיש צד היתר עוד בזה שכמדומני יש סעיף מפורש בחוקי החברה שקנין החברים מופקע מרכוש החברה, אלא שלא נכנסתי לבקש היתרים מפלפולא". יסוד זה הוזכר כבר לכאורה בשו"ת מהרי"א הלוי איטינגא [ח"ב סי' נ"ד] אלא ששם כתב להתיר מחמת זה רק לקנות מניות, ומתוך העיון בדבריו שם נראה שאין כוונתו לומר שאכן מטעם זה אין כלל בעלים לבנק עד כדי שנתיר ללוות ממנו ברבית. אבל הדבר אברהם כאן כותב בדרך פלפול שיש לומר שהבנק הוא ישות נפרדת מבעלי המניות והדירקטורים שלו, ולכך אין כאן בעלות האוסרת להלוות ברבית.

יודגש שחילוק עצום יש בין סברת המהרש"ג לסברתו של הדבר אברהם, על אף ששניהם מתבססים על הנקודה שאין ערבות אישית, אולם המהרש"ג כתב רק שמחמת שאין ערבות אישית על בעלי

תקנת הרבית בבנקים

החברה אין כאן שם לווה, ואין זה מתיר ללוות מהבנק, ואילו לסברת הדבר אברהם, אין הבנק עומד כלל תחת בעלות אישית, וה"ה כרשות לעצמו, ומחמת כך מותר גם ללוות ממנו, אלא שכאמור לפלפול בעלמא כתבו.

סברא זו אכן מחודשת, לפי שבדיני התורה אין מושג כזה של רשות המנותקת מבעליה, וכפי שהאריך בשו"ת מנחת יצחק [ח"ג סי' א'][8] וכבר נתבארו הדברים בקונטרס תקנת הרבית ח"א.

סיכום תקופה זו:

שני סברות היתר חידשו חכמי תקופה זו להלכה, סברת המנחת פתים שההלוואה נקראת ע"ש הגזברים ולא ע"ש בעלי המניות ומחמת כן יש להתיר בגזברים [דירקטוריון] גויים. סברת המהרש"ג שבנק אינו לווה ולכן מותר ל**הלוות** לבנק ברבית. אולם זו דעת יחיד, והדעה הרווחת להלכה בין חכמי התקופה היא לפתור את הענין עם היתר עיסקא, שאכן נתפשט מאד בתקופה זו בין המוסדות הפיננסיים, במידה מרובה.

---

[8] בנושא הגדרת בע"מ לענין רבית, ציין ידידי רש"י לוין שליט"א לכמה מספרי השו"ת: הרי בשמים תניינא סי' קט"ו, פני מבין יו"ד סי' קי"ט, שערי צדק סי' קכ"ד, תרשיש שהם סי' ל"ד, בית יצחק סי' ל"ב, האלף לך שלמה סי' רל"ח, משנת ר"א סוף סי' ט"ו.

פרק ד: הבנקים בתקופתינו [תש"ו תשעה] בראי ההלכה

סקירה כללית

עם התרכזות עיקרו של הישוב הדתי והחרדי, אחר מלחמת העולם השניה, בשני מדינות עיקריות, ארץ ישראל, וארצות הברית, והתבססות הבנקים כמוסדות פיננסיים המעורים בכל תחומי החיים, קיימת חלוקה בין הבנקים שבארצינו הקדושה לבנקים שבמדינות הים.

הבנקים בארצינו הקדושה "ארץ ישראל" הם בהנהלה יהודית, ובשל כך כולם חתומים על היתר עיסקא[9]. ואילו הבנקים בחו"ל הם בהנהלה של גויים או שותפות גויים וע"פ רוב אין להם היתי"ע.

להלן נעמוד על תוקפו וניסוחו של ההיתר עיסקא של הבנקים שבא"י, ומאידך על המנהג הרווח אצל רוב בני חו"ל להלוות וללוות מהבנקים שם ללא היתי"ע.

הבנקים בחו"ל

כאמור בפרקים הקודמים בנקים שבשותפות גויים נחלקו בהם האחרונים האם יש איסור ללוות ולהלוות להם ברבית.

בשל כך יש קולא בבנקים שאינם בארץ ישראל ששם בדרך כלל יש שותפות גויים במניות הבנק, ובהיות והדבר שנוי במחלוקת, הורגלו להקל שאין בהם חשש רבית, בצירוף עוד צדדי היתר.

אחד מצדדי ההיתר הוא פסקו של האגרות משה שכיהן שנים רבות כ"הפוסק" של בני ארה"ב, שמורה בספרו להלכה [אגרות משה יו"ד ח"ב סי' ס"ג] שאין איסור להלוות ברבית לחברה "בע"מ", וזה מפני שכיון שאין בעלי המניות והנהלת הבנק משועבדת לפרעון החוב בשעבוד הגוף, אלא כל החובה מוטלת על נכסי הבנק, לכך אין כאן "לוה" ולא שייך בזה איסור רבית[10]. כפי שהובא בפרקים הקודמים,

---

[9] למעט שלוחות של בנקים בחו"ל הפועלים בארץ.

[10] ביסוד הדברים קדם לו הגרי"א הענקין ז"ל בירחון "המסילה" שיצא לאור בארה"ב שנת תרצ"ט, אלא ששם לא פסיק"ל עיקר הסברא, וכן לא

כבר נאמרה סברא זו על ידי כמה מחכמי הדור הקודם, זו הייתה דעת מהרש"ג, וכן העלה אותה הגאון רבי אלכסנדר משה אב"ד ראסיין ז"ל אלא שלא מלאו לבו להקל על סמך סברא זו.

חשוב להדגיש שכל סברא זו היא רק לגבי אופן שהבנק הוא הלווה והמתחייב ברבית, אבל אין בסברא זו להקל ללוות מבנק וחברה בע"מ כי כאשר הלווה הוא איש פרטי הרי יש עליו שעבוד הגוף ויש כאן לווה.

דעת הפוסקים בארץ ישראל

בארץ ישראל, יש לבנקים היתר עיסקא ועל סמך ההית"ע נסמכו להלוות וללוות מהבנק ברבית וזאת לפי שדעת גדולי הפוסקים כאן בארץ ישראל חלוקה על דעתו של האגרות משה, ולשיטתם אסור להלוות לחברה בע"מ ברבית. ולכך אין מקום להקל בזה ללא ההיתר עיסקא. מחלוקתם של גדולי הפוסקים עם פסקו של האגרות משה, נתבארה היטב בשו"ת מנחת יצחק [ח"ג סי' א'] ובשו"ת מנחת שלמה [סי' כ"ח] וכן הובא דעתו של הגרי"ש אלישיב ז"ל לאסור בקונטרס הלכות רבית לחתנו הגרא"י ישראלזון ז"ל, וגם בקובץ תשובות ח"ג נדפסה תשובת הגריש"א לבעל בדי השלחן בו הוא מעתיק את דברי האגרות משה ומוסיף לציין לדברי האחרונים שהתירו משום שותפות גויים, ומזה מוכח שאין להסתמך על ההיתר להלוות לחברה בע"מ אא"כ יש בה שותפות של בעלות גויים. כן הובא בתקנת הרבית ח"א מכתב הגר"נ קרליץ שליט"א שכתב לאסור להלוות לבנק ברבית, [ואף מחמת ההיתר עיסקא הוא מפקפק להתיר, וענין זה יבואר עוד להלן]. וכן פסק הגר"י בלוי ז"ל בספרו ברית יהודה. וכן כתב הגראי"ל שטינמן

פסיק"ל אם זה מתיר רק להלוות או גם ללוות. אולם ב"המאור" תשי"א כתב רב אחד בשם הגרי"א הענקין להיתר מחמת שאין שעבוד של לוה, ושוב כותב שהראה הדברים להגר"מ פיינשטיין והסכים עמהם.

שליט"א בהערות לקובץ הנאמן והודפס שוב בספרו איילת השחר [ב"מ סה:] להשיג על דברי האגרות משה[11].

מתוך כל דברי הפוסקים האלו נתבאר להלכה, שאין היתר להלוות לחברה בע"מ. אלא שרובם מצדדים שאין בזה אלא איסור דרבנן[12].

ולפיכך נמצא כנ"ל שההסתמכות היא רק על ההיתר עיסקא שחתמו עליו הנהלת הבנק.

תוקף ההיתר עיסקא של הבנקים בא"י

בפרקים לעיל הובא תשובת מהרש"ם [ח"א סי' כ'] שכותב שהוא ייעץ לבנק שבעירו שיחתמו על היתר עיסקא בבי"ד ויפרסמוהו בכל הבתי כנסיות וכו'. כלומר אין די בחתימת הבנק בפני בי"ד אלא צריך שיהיה שטר זה גלוי וידוע לכולם, בכדי שאכן כל המתעסק עם הבנק יידע מההסכם. והסכים לזה הגאון רבי מאיר אריק בשו"ת אמרי יושר [סי' קפ"ט].

על סמך זה נהוג בכל הבנקים שיש להם נוסח הית"ע [כללי המיוסד על מהר"ם והחכמ"א[13]], הנחתם על ידי הנהלת הבנק בפני בי"ד רבני.

כפי שהתבאר לעיל, הבנק הראשון היהודי שהיה בא"י "בנק המושבות" חתם על נוסח היתר עיסקא שסודר ע"י הרש"י רבינוביץ ז"ל רבה של הציונות הדתית בשנים ההם, ומשם השתלשל העקרון של הנוסח לכל הבנקים בארץ. הוא כתב בנוסח שתקפו של ההיתר הוא כאחד מן התקנות של הבנק, ובזה רצה ליתן לו תוקף של מסמך מחייב, אף למי שאינו יודע מקיומו, ואכן חתומים על ההיתרי עיסקא של הבנקים שני חתימות מהנהלת הבנק, כפי החוק של הרשאת

---

[11] ראה עוד שיטות בזה בתקנת הרבית ח"א.

[12] אבל איסור תורה אין בזה כיון שאם יפסדו נכסי הבנק אין חיוב לבנק לשלם.

[13] ונתבאר באורך בתקנת הרבית ח"א.

החתימה של הנהלת הבנק, וכמו כן מתקבל על זה אישור של הנהלת הדירקטוריון של הבנק[14].

בזאת באים להרויח את מה שרצה המהרש"ם שיכריזו בכל הבתי כנסיות, ולא הסתפק בחתימת הבנק בפני בי"ד, כיון שאין כאן חתימה בין שני צדדים, וכהיום לא יועיל להכריז על כך בבתי כנסיות, שהלא יש צבור לקוחות שאינו שומר תורה ומצוות, ולכן משתדלים ליתן לו תוקף כאחד מתקנות הבנק. לא ברור שבכך אכן יש תוקף חוקי והלכתי להיתר עיסקא, ופרט זה יבואר לפנינו בקונטרס, בפסקי ההלכות.

נוסחאות ההיתרי עיסקא של הבנקים והפולמוס סביבם

כאמור נוסחאות ההיתרי עיסקא של הבנקים בארץ ישראל מבוססים על ההיתר עיסקא שהיה לבנק הראשון הנקרא "בנק המושבות" שנערך ע"י רש"י רבינוביץ.

מ"מ במשך השנים השתנה הנוסח כמה פעמים[15], ולפנינו נביא את השינויים העיקריים.

בשנות התש"מ הכניס בעל הברית יהודה בנוסח ההיתר עיסקא של כמה בנקים, שני שינויים עיקריים[16]. א. נוסח החכמ"א. שאם לא יודיע כל ער"ח על אי הרווח הרי"ז יהיה כשתיקה כהודאה שהרויח ולא יהיה נאמן תו בשבועה. ב. שהבנק קונה כנגד דמי העיסקא בכל נכסי ועסקי הלקוח.

הטעם להוספות אלו, הוא שע"י זה אם בסוף יהיה הפסד לא יוכלו הלקוחות לטעון אלא על הפסד של חודש אחד שהוא כמעט כלום, אבל שאר ההפסדים של כל החדשים כבר הודו שהיה רווח בהם. וכן

---

[14] ראה בפרקים לעיל [פרק ג ופרק ד] מקורות הנוסח של ההיתר עיסקא של הבנקים.

[15] ראה עוד בהר צבי יו"ד סי' קלה תשובתו להרב דבורץ משנת תשי"ז שרצה לשנות הנוסח.

[16] בבנק לאומי תיקן כן הגר"י בלוי בשנת תשד"מ.

לא יהיה כדאי ללקוחות לדווח על הפסד כי אז יוכרחו להחזיר את כל הקרן, ולכך עדיף להם לשתוק ואז שתיקתם כהודאה שאכן כך הרויחו. וכמו כן אף אם הלוקח לקח את דמי העסק לקניית מניות או קניית דירה והיא הפסידה, עדיין לא הפסיד הבנק אם יש לו נכסים או עסקים אחרים.

הוספות אלו נועדו לשלול את האפשרות של כל אחד להודיע על הפסדים, בכדי שאכן יהיה גמירות דעת של הנהלת הבנק להסכים להיתר עיסקא.

ערעור הגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א

הוספות אלו נוספו בתחילה רק במקצת מהבנקים. ובשנת תשמ"ח יצא הגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א לפקפק על הוספה א' של הודאת בע"ד, וטענתו הייתה שזה שאינו יודע מטיב ההת"ע ודאי אין שתיקתו הודאה וא"כ הרי"ז ריבית. ועוד שבמציאות ההתנהלות היום שאין קשר כל כך בין הלוקח לבנק זה כמעט ברור שיקשה על הלקוח לדווח על הפסד, ולכן התחייבות זו שהשתיקה כהודאה היא רבית.

מאידך בשנת תשמ"ו לקח אחד מהלקוחות של בנק צפון אמריקה הלוואה מהבנק לשם קניית מניות דרך אותו בנק, והמניות נפלו לאפס ואז טען הלקוח שהעסק הפסיד ולא רצה לשלם, היה זה סכום גדול מאד, ובשל כך פנה הבנק [שהיה בהנהלה חרדית] לבית הדין הרבני של ת"א, חברי בית הדין נחלקו אז בדעתם, ודבריהם נדפסו בפד"ר כרך טז. במסקנת הפסק ממליצים בית הדין לבנקים לאמץ את השינויים שתיקן הברית יהודה לבנק לאומי, עם עוד כמה שיפורים, שאז אכן יקשה לדווח על הפסד. אלא שעדיין לא כל הבנקים אימצו את הנוסח.

בשנת תשנ"א מתייחס בעל הברית יהודה בספרו פתחי חושן [הלכות שותפים פרק ט הערה לט] לדברי הגר"מ שטרנבוך, ומבהיר את דבריו שכיון שהדור פרוץ הסכימו לתקן מה שאפשר, אולי כדי להציל מאיסור. ומוסיף הגר"י בלוי ז"ל "ובודאי שיש נמנעים מלסמוך

תקנת הרבית בבנקים

בכלל על הת"ע ובפרט על הת"ע כללי ובנקים אבל אין זה מונע מלתקן מה שאפשר לתקן".

משפט זה שנדפס שלא במקומו הידוע, **מעמיד את ההסתמכות על ההיתרי עיסקא של הבנקים, ברמה של דיעבד**, ומשנה חשיבות לו בזה שנכתב על ידי הגר"י בלוי ז"ל הנחשב לאבי הנוסח הקיים היום בבנקים.

פרשיית עמנואל וקביעת הנוסח

בשנת תשנ"ה אירעה פרשיית עמנואל, בה רכשו לוקחים רבים דירה על הנייר על חשבון המשכנתא מהבנק ולבסוף פשטה החברה רגל, והלוקחים לא רצו לשלם חלקם לבנק בשל הטענה שהכסף ניתן לעיסקא שהפסידה, והדבר ידוע לבנק ללא צורך בעדים.

הפסד הבנקים היה גדול, ולאחר דיון משפטי הודיעו שההיתר עיסקא הוא פיקציה הלכתית ואין הנהלת הבנק מכירה בו.

לאחר שנעשה רעש גדול בצבור החרדי, הסכימו הבנקים להכיר בנוסח ההיתר עיסקא כמסמך בעל תוקף משפטי, אך בתנאי שיעגנו בנוסח שלא יהיה בפועל אפשרות של הפסד לבנק, ובהוראת הגרי"ש אלישיב והגר"נ קרליץ הוסיפו כל הבנקים בנוסח את ההוספות הנ"ל, שלאורם כמעט אין מצב בו הבנק יפסיד.

הנוסחים סודרו על ידי הגאון רבי אריה דביר ברוב הבנקים[17], ובבנק דיסקונט סודר הנוסח על ידי הדיין רבי צבי בן יעקב כמובא בספרו משפטיך ליעקב, הנוסח שלו זהה לנוסח רוב הבנקים, אולם יש ביניהם שינויים מסויימים. למעשה העיקרון זהה בכל הבנקים, אם כי יש שינויים למוטב ולשלילה בין הניסוחים.

כהיום נשאר בבנק מזרחי ובנק יהב הנוסח הישן, ומטעם זה יש מעדיפים להתעסק מול בנקים אלו, ויבואר להלן בפסקי ההלכות.

---

[17] אולם חידש פרט נוסף שאם יודיע על אי רווח יתחייב מיד להשיב את דמי העיסקא, וראה על כך בפרקי ההלכה.

הלכות רבית בבנקים

ענף עו"ש

* לפתוח חשבון בבנק מסוים בשביל לקבל הלוואה ללא רבית, או בתנאים טובים.

נראה דאסור, דהלא ביו"ד [סי' ק"ס סכ"ג] כתוב שאסור להלוות מעות ע"מ שהלוה יעשה אצל המלוה כל מלאכה שתבוא לידו, ולפי זה יש לאסור בנידון דידן שהלא ההלוואה ניתנת ע"מ שיפקיד אצלו למשך תקופה ואז הבנק ירויח מהעמלות או מעצם החזקת העו"ש, והרי זה כמו שיעשה אצלו כל מלאכה.

ולא מיבעיה אם אכן הלווה העביר את החשבון בנק שלו בשביל לקבל את ההלוואה, שאז אכן יש לאסור מטעם הנ"ל, אלא אפילו אם פתח חשבון בבנק זה מטעמי נוחות, ולאחר מכן נודע לו שהבנק נותן הלוואה ללקוחות חדשים, וכעת הוא רוצה לקבל את ההלוואה, גם כן אסור, ואף שמה שהוא ימשיך להפקיד שם, אין זה מחמת ההלוואה, שהלא כבר קודם לכן כך הייתה דעתו, מכל מקום כיון שכל מה שהבנק נותן לו את ההלוואה הוא רק משום שהוא ימשיך להפקיד שם, ובדרך כלל הבנק גם מתנה כן, נמצא שהמשך ההפקדות הם כתשלום על ההלוואה.

ואף שמצד הלווה אינם באות בתורת תשלום, שהלא היה עושה כך גם בלי ההלוואה, מכל מקום מצד הבנק אין ההלוואה ניתנת אלא מחמת תשלום זה של המשך ההפקדות, ואף הלווה כעת נותנם גם בתורת תשלום שהרי רק משום כך קיבל את ההלוואה, ולכן אסור לעשות כך[18].

---

[18] הנה בדרך כלל הבנק מתנה את קבלת ההלוואה בכך וכך הפקדות, ואז וודאי אסור. ואולם אף באופן שהבנק אינו מתנה את ההלוואה בזה, אבל ההלוואה ניתנת לו משום שהבנק סומך בלבו שימשיך להפקיד שם, גם כן הסכים הגרש"צ שליט"א שיש לאסור. וידידי רש"י לוין סמך הדבר מדברי המבי"ט בתשובה [סי' נא] שכתב כך "דמן התורה נראה דבעינן תרתי דלא הוה מוזיף ליה אי לא הוה יהיב ליה ולוה לא הוה יהיב לי' אי לא הוה מוזיף

תקנת הרבית בבנקים

ובאמת היה מקום לאסור מחמת הדין המבואר ביו"ד [סי' ק"ס ס"ט] שהביא הרמ"א שם מחלוקת האם מותר לראובן להלוות לשמעון ע"מ ששמעון ילווה לו פעם אחרת. וכתב בשו"ע הרב ס"ו שיש להחמיר באיסור תורה, כלומר שאם קוצץ על כך יש לאסור. ולפי זה היה מקום לאסור במקרה הנ"ל שהלא כל סכום שנמצא בבנק בעו"ש הוא מוגדר כהלוואה לבנק. ובאופן שההלוואה מהבנק ניתנת רק ע"מ שהלווה יפקיד משכורות בבנק הרי זה כהלוואה ע"מ שהלווה ילוה[19],

אכן אמר הגרש"צ שליט"א שנראה אין כאן איסור מהך דינא דהלויני ואלוך, לפי שכיון שיש הרבה לקוחות שהם לעולם במינוס ובאופן זה מיד שהמשכורת נכנסת אין זה בתורת הלוואה לבנק אלא בתורת פרעון על חוב קיים, וגם לאלו הבנק מוכן ליתן את ההלוואה, [וכן מוכן הבנק שמיד שהכסף יכנס למשכורת כבר יוציאו], הרי זה ראיה שההלוואה לא ניתנת בתנאי שילווה לבנק אלא בתנאי שיכניס כסף, ויש לבנק רווח מזה לפי שהוא מרויח מזה עמלות וכיו"ב, ולכך אין מקום לאסור מטעם הלויני ואלוך, שאין נתינת הלוואה זו מותנית

ליה אבל אי בצר חד מינייהו נראה דלא הוי אלא דרבנן". ומבואר שמדרבנן אסור כל שלא היה נותן ההלוואה בלי המתנה, אף שהלוה נותנו בתורת מתנה. וביאר הגרש"צ שליט"א שגדר האיסור הוא שכיון שהמלווה לא היה מלוה ללא המתנה, ממילא יוצא שהמלוה מקבל את המתנה בתורת תשלום על הלוואה, וזה נותן לו שם רבית אף שמבחינת הנותן הלווה הוא בתורת מתנה. [ואמנם כל זה שייך אם קיבל המתנה אחר שכבר היה ההלוואה אבל קיבל המתנה קודם ואח"כ מלווה רק בגלל שקיבל מתנה, כה"ג לא שייך ליתן למתנה שם תשלום]. וא"כ יש ללמוד מכאן לענין פתיחת חשבון ששם עליו ליתן גם אח"כ מתנה, בהמשך ההפקדות, ולכן אף שלא נותנו לשם רבית אבל כיון שהמלווה מקבל רק מחמת זה אסור וכנ"ל.

אכן יתכן שבאופן זה שהבנק לא התנה בהמשך ההפקדות, שפיר דמי להסתמך על ההיתר עיסקא של הבנק, וראה להלן.

[19] לכאורה היה אפשר להתיר, מחמת שנדון את ההפקדות שניתנים לבנק כפרעון ההלואה שלוה הלוקח, ולא כהלוואה מחודשת, אולם זה אינו שהלא בסוף יווצר מצב שהוא יפקיד יותר מההלוואה שקיבל ואז יש כאן הלוואה. [ומלבד כן יש לדון בעיקר הדבר, כיון שבדיני חו"מ אין הפקדון נדון כפרעון אלא כהלוואה למלווה, ויל"ע היטב בזה].

תקנת הרבית בבנקים

בעד הלוואה שבאה מהלוקח, וכיון שאין קציצה על כך, ממילא אף אם בסוף הלקוח מלוה לבנק ואינו במינוס אין כאן לכל היותר אלא רבית מאוחרת[20], ובאמת אף רבית מאוחרת אין כאן, שהלא מה שהלווה לא יהיה במינוס אלא ישאיר את מעותיו בח"ן אינו בעד ההלוואה שהבנק נתן לו, שהרי בענייני עסק אין אדם נותן מה שאינו מחויב, אלא עושה כן סתם בשביל שכך נוח לו, וא"כ אף רבית מאוחרת אין כאן].

ולמה שנתבאר שרי לקבל מתנה בעד העברת הח"ן לבנק.

אכן כל מה שכתבנו לאסור, הוא רק למי שאינו רוצה לסמוך על ההית"ע של הבנק, אבל הסומך על ההיתר עיסקא [ולקח ההלוואה לצורך עסקים[21]] מותר לפתוח חשבון בשביל לקבל את ההלוואה, שהלא כתוב בנוסח ההית"ע שהוא בתורת כולו פקדון אם רק אפשרות זו תתיר איסור רבית, ונמצא שאין כאן הלוואה אלא פקדון לצורך עסק הניתן בעד שקובע מלאכתו אצלו.

* פתיחת חשבון עבור נתינת שרות ללא עמלות

נראה שמותר, שאין נתינת השרות ניתנת בעד ההלוואה שקיימת בהחזקת העו"ש, אלא בעד כל מיני עסקאות עתידיות שייעשו, ויש להוסיף מש"כ לעיל שיש הרבה לקוחות שהם לעולם במינוס ובאופן זה מיד שהמשכורת נכנסת אין זה בתורת הלוואה לבנק אלא בתורת פרעון על חוב קיים, וגם הם מקבלים שרות זה, א"כ מוכח שאין זה בעד ההלוואה של הלקוח, אלא שהנהלת הבנק מחשבת שמשתלם להם לתת שרות זה כדי לקבל לקוחות, שהבנק בונה על עסקאות שהוא ירויח מהם.

---

[20] העיר ע"ז ידידי רא"א נ"י: אין ההיתר בזה ברור, דלכאו' עדיין לא נפיק מכלל "קצוצה" דאף אם נקבל שהבנק יש לו מטרות נוספות מלבד קבלת ההפקדה מ"מ סו"ס נכלל בהתחייבות לבנק שבמצבים מסויימים [והיינו כשלא יהיה בחובה, ובפרט דפעמים אין הלוקח רוצה להיות במינוס] הרי הוא מחוייב להפקיד בתורת הלואה, והוי עכ"פ צד אחד ברבית ואסור.

[21] ראה להלן.

תקנת הרבית בבנקים

* דמי מסגרת

יש בזה ב' סוגים, יש פעמים שהבנק לוקח עמלה מיוחדת על נתינת מסגרת מעבר למסגרת הבסיסית שנותנים לכל אחד; ענין זה אסור, לפי שהוא תשלום עבור אפשרות הלוואה. ואף שהתשלום ניתן גם אם לא יממש את ההלוואה מ"מ אם בסוף הוא יממש עבר על איסור רבית בזה שמשלם עבור אפשרות ההלוואה[22].

אולם יש תשלום מעין דמי מסגרת שעניינם הוא תשלום בסך כו"כ על כלל נתינת שרותים וחלק מהשרותים שהבנק נותן הוא אשראי עד מסגרת מסוימת. ובאופן זה אין מחיר נפרד לשירותים שכוללים אפשרות אשראי ובלי אפשרות אשראי ובע"כ שזה תשלום כולל על נתינת שרותי בנק במחיר כו"כ ואין כאן תשלום המתייחס לכל שירות בנפרד ולכן אין זה תשלום על ההלואה ומותר. וממילא באופן זה גם מותר לקחת את האשראי כי לא שילם על כך[23].

* החזקת עו"ש עם רבית

כהיום בהרבה בנקים יש רבית על יתרת זכות של העו"ש, והנה יש להבהיר שאף שבהגדרת מסמכי הבנק הכסף המוחזק בעו"ש הינו, "הפקדה", אבל לפי דין התורה יש לזה שם "הלוואה" מפני שהכסף

---

[22] ולענין האם מועיל לזה ההיתר עיסקא, הנה בנוסחאות ההית"ע כתוב "הוסכם שכל תשלום או הטבה שיינתנו לפני ההתעסקות לא ייחשבו כ"א כתשלום על חשבון באופן המותר וכו'" והיינו שמסכמים שאין זה תשלום על המסגרת אלא החזרה מראש של חלק הפקדון של העיסקא, ולמעשה נחלקו בזה הרבנים, האם ניתן לסמוך שהנהלת הבנק אכן פועלת כך.

[23] העיר ע"ז ידידי רא"א נ"י: לא מחוור, דמאחר דודאי באם ימאן הבנק אח"כ להלוות לו הרי אף שנתן את שאר השירותים מ"מ יחוייב להשיב את דמי המסגרת, הרי"ז קובע במוחלט שדמי המסגרת הם כתשלום גם על ההלואה, ומה שהבנק כולל את 'שירות ההלואה' בתוך 'סל שירותים מורחב' לא מהני מידי דודאי 'סל שירותים' אינו הגדרה עצמית שמחמתו נאמר שאי"ז תשלום על ההלואה. ע"כ.

תקנת הרבית בבנקים

נקנה לבנק והם עושים בו כחפצם, ולפיכך אסור לקבל תשלום של רבית על הפקדה זו, ואף שיש לבנקים היתר עיסקא, מ"מ אין כדאי להסתמך על זה, ורצוי להודיע מראש שאינו מעוניין ביתרת זכות זו, ונבאר הדבר:

בשנת תרפ"ד עורר אחד מחכמי פולין [האדמו"ר רבי עזריאל איגר מלובלין] לעשות נוסח הית"ע כללי שיועיל אף אם לא נכתב בין השניים. אופן החתימה על הנוסח היה שכל בעל עסק ילך אל הבי"ד שבעירו ויחתום שם על הנוסח. אופן זה עורר ויכוח גדול בין הרבנים האם יש תוקף לחתימה זו, כל שלא הודיע כלום ללקוח או ללווה. אולם ההצעה נתקבלה לכל הפחות בשביל להציל מה שאפשר.

בפרקים לעיל הובאה תשובת מהרש"ם [ח"א סי' כ'] שכותב שייעץ לבנק שבעירו שיחתמו על היתר עיסקא בבי"ד ויפרסמוהו בכל הבתי כנסיות וכו'. כלומר אין די בחתימת הבנק בפני בי"ד אלא צריך שיהיה שטר זה גלוי וידוע לכולם, בכדי שאכן כל המתעסק עם הבנק יידע מההסכם. והסכים לזה הגאון רבי מאיר אריק בשו"ת אמרי יושר [סי' קפ"ט].

על סמך זה נהוג בכל הבנקים שיש להם נוסח הית"ע כללי המיוסד על מהר"ם והחכמ"א[24], הנחתם על ידי הנהלת הבנק בפני בי"ד רבני. והנה אמנם היה ויכוח בין חכמי הדור על תוקפו של הסכם כזה שלא נכתב בין השניים -המקבל והנותן, אולם בהיתר עיסקא הנהוג בבנקים [ובחברות] הוסיפו שהוא כאחד מן התקנות של הבנק, ואכן חותמים עליו שני חתימות מהנהלת הבנק, כפי החוק של הרשאת החתימה של הנהלת הבנק, וכמו כן מתקבל על זה אישור של הנהלת הדירקטוריון של הבנק[25].

תוקפו של הית"ע כללי בבנקים

---

[24] ונתבאר באורך בתקנת הרבית ח"א.

[25] ראה בפרקים לעיל [פרק ג ופרק ד] מקורות הנוסח של ההיתר עיסקא של הבנקים.

תקנת הרבית בבנקים

אלא שיש בזה נידון שונה, והוא שכיון שהחברות פועלות לפי חוקים וכללים משפטיים הכפופים לחוקי המדינה, ותקנון החברה המשפטי הוא הקובע בכל נושא, וההית"ע אינו נכנס לתקנון, ומה גם שהבעלים של החברות אינם שותומ"צ ממילא לכאורה הדבר מובן לכל שאין העסק אלא ע"ד התקנון ולא ע"ד מסמך הקיים ושמור באיזה מקום בחברה. ולכן הגר"נ קרליץ שליט"א מפקפק מאד על הית"ע כללי[26].

הערות על נוסח ההית"ע של הבנקים

כמו כן בשנים האחרונות "הבנקים", הוסיפו שינויים בנוסח ע"פ הנוסח של החכמ"א. שלא היו מקובלים עד כה. והיינו א. שאם לא יודיע כל ער"ח על אי הרווח הרי"ז יהיה כשתיקה כהודאה שהרויח ולא יהיה נאמן תו בשבועה. ב. שאם יודיע על אי רווח יתחייב מיד להשיב את דמי העיסקא.

והטעם שהוסיפו כך, הוא שע"י זה אם בסוף יהיה הפסד לא יוכלו הלקוחות לטעון אלא על הפסד של חודש אחד שהוא כמעט כלום, אבל שאר ההפסדים של כל החדשים כבר הודו שהיה רווח בהם. וכן לא יהיה כדאי ללקוחות לדווח על הפסד כי אז יוכרחו להחזיר את כל הקרן, ולכך עדיף להם לשתוק ואז שתיקתם כהודאה שאכן כך הרויחו.

על הוספה א' של הודאת בע"ד ערערו דזה שאינו יודע מטיב ההת"ע ודאי אין שתיקתו הודאה וא"כ הרי"ז ריבית. ועוד שבמציאות ההתנהלות היום שאין קשר כל כך בין הלוקח לבנק זה כמעט ברור שיקשה על הלקוח לדווח על הפסד, ולכן התחייבות זו שהשתיקה כהודאה היא רבית.

---

[26] בנידון זה של הית"ע כללי של הבנקים והחברות, נתפרסם כעת חוות דעת משפטית ע"י ערכאות גבוהה, שאומרת, שחילוני העוסק עם הבנק אין עסקיו כפופים להיתר עיסקא, כיון שאינו מודע לכך, ואין מסמך זה חלק מהתקנון, ובשל כך, ללא חתימת הלוקח שעסקיו הם בכפיפות למסמך של ההית"ע אין מה שיחיל את המסמך הזה לגביו, בשונה מכל חילוני.

תקנת הרבית בבנקים

ועל ההוספה השניה טענו דזהו ר"ק לפי שתולה המשך ההלואה במה שישלם לו דמי התפשרות אף אם לא הרויח והחכמ"א לא התיר אלא לתלות המשך ההלואה באם ירויח באמת[27].

עד כאן תוכן דברי המערערים על הנוסח החדש, והם הגאונים ר"מ שטרנבוך, ר"נ קופשיץ, ר"י בויאר, שליט"א. אולם הגר"נ קרליץ סובר שאין צריך להחמיר מטעם זה ואפשר לסמוך על החכמ"א. וכבר נתבאר בהערה בשולי העמוד שההערה השניה היא השגה על החכמת אדם עצמו ואין כאן שינוי מדבריו, ועצם ההשגה יש ליישבה. ועוד שמעתי מהגר"נ קופשיץ שליט"א שעיקר השגתו על נוסח ההית"ע הוא על לקיחת הלוואה מהבנק אבל כשבא להפקיד עיסקא

---

[27] ואעתיק בזה מה שהדפסתי בהערות לחכמת אדם הנדפס בסוף טושו"ע רבית [מהדורת ש"ל מולו"ת]. נ"ב, ביאור הדבר הוא, שאם העסקא הרויחה בשיעור שהנותן יקבל אחד וחצי למאה [-דמי ההתפשרות] אזי יש למקבל זכות להשאיר הקרן תח"י להתעסק בו גם בחודש הבא. והנה משמע שאם יטען הנותן שהעסק לא הרויח בשיעור זה, ומה שהמקבל נותן לו סכום זה הוא מכיסו, אינו רשאי לתובעו שיחזיר לו העסק, שהרי אם כן יוצא שגם אם המקבל משלם דמי ההתפשרות הוא עדיין צריך להישבע שהעסק הרויח כו"כ בכדי שהעסק יוכל לישאר בידו, ואין זה במשמע, ובע"כ שכל שהמקבל מסכים ליתן לו סכום דמי ההתפשרות יש לו הזכות להמשיך לעסוק בעסק. ולפי זה יוצא חידוש שאף שהמתעסק מתכוון ליתן את דמי ההתפשרות גם בכדי שיוכל להשאיר העסק תח"י, ולא רק בשביל ליפטר מהשבועה, מותר לו לתת דבר זה, ואין אומרים שזה תשלום רבית בכדי שימשיך להלוות לו העסק. ע"כ העתק משם.

והנה נתבאר בזה שחידוש זה שהנהיגו בהית"ע של ה"בנקים" כבר מבואר בדברי החכמ"א שמותר ליתן דמי ההתפשרות אף שבלבו נותן הוא בכדי שהעסק ישאר תחת ידו. והטעם שאי"ז ריבית, כיון שבאמת הלוה משלם כדי לא לישבע ומה שקצץ ותלה בתשלום זה את המשך ההלואה ואפילו שגם דעת הלוה לזה אי"ז הופך את התשלום לריבית. ואל תתמה על דבר זה, שהרי"ז דומה ממש לענין תשלום סך ההתפשרות בכל הת"ע שהלא ידוע שאדם זה בשאר עניניו מתרצה לישבע וליזקק לדינא ודיינא ומה שמשלם את סכום ההתפשרות הוא משום ההלואה, ומ"מ ל"ה ריבית [היינו עכ"פ א"ר או ריבית מאוחרת] מחמת שזה מוגדר כתשלום מחמת שאינו נשבע והכ"נ לא שנא.

תקנת הרבית בבנקים

בבנק כאן יכול אכן הבנק לדווח עם רווחיו ואין זה שונה מהחכמת אדם.

נמצא שפקפוק זה על הנוסח לא שייך כ"כ בלקיחת רבית על עו"ש.

אכן ראיתי בספר פתחי חושן להגר"י בלוי ז"ל על הלכות שותפין [פרק ט' הערה ל"ט הלכות עיסקא] שכתב באמת שהפקפוק הוא השגה חזקה וראוי להחמיר, וכל מה שהבד"ץ הקל בזה הוא רק להציל עד כמה שאפשר.

ובבנק מזרחי טפחות כפי הנשמע נשאר הנוסח הישן. ועדיין יש הנידון מצד שהוא היתר עיסקא "**כללי**" אלא שיכול לחתום באופן **פרטי** עם מנהל הסניף של הבנק בעת פתיחת החשבון, שכל עסקיו עם הבנק כפופים להיתר עיסקא של הבנק[28].

ההתסמכות על הית"ע של הבנקים

ומ"מ למעשה הגר"נ קרליץ אומר שגם היתר עיסקא פרטי אין זה עצה טובה לבני תורה ורק במשכנתא לצורך קניית דירה, ששם אכן גם מבחינת העסק עצמו הכסף הולך לדירה וגם הבנק יודע מזה, ודירה הוא דבר שמרויח הן מעליית המחיר הן מדמי שכירות לכן שפיר דמי לסמוך על זה.

וכיון שרבית זכות על העו"ש הוא סכום מזערי ראוי ליר"ש לימנע מזה.

---

[28] באופן זה שחותם בפרטנות עם הבנק, בפשוטו תוקפו המשפטי הוא מכח חתימת הבנק על הית"ע הכללי, אלא שכפי שנתבאר בהערה לעיל, ההית"ע הכללי אין לו תוקף למי שלא גילה דעתו מול הבנק שהוא חפץ להתנהל בכפוף להת"ע [אשר אינו חלק מהתקנון], ועל זה מועלת חתימתו. ויתכן עוד שבאופן זה זה חל בחו"מ לפי ההסכם החתום ביניהם, אף אם נאמר שאין דעת מנהלי הבנק אלא לפי התקנון [הכי מטו משמיה דהגרנ"ק שליט"א].

תקנת הרבית בבנקים

* קיזוז רבית חובה ברבית זכות

מצוי היום בכמה בנקים, שניתן לבצע משיכת יתר ללא תשלום רבית אלא שמחשבים כמה רבית זכות היה מגיע לבעל הח"ן בעד הימים שבהם הכסף היה בעו"ש ומקזזים את רבית החובה בתמורת זכות הרבית שמגיע לו בעד העו"ש. ויל"ד האם זה מותר ללא צורך להזדקק להית"ע [ובפרט במשיכה שלא לצורך עסק, וכנ"ל].

ודנו לומר שענין זה הוא כמו אלוני ואלויך, והיינו שהלא הבנק אינו נותן משיכת יתר ללא רבית, ומה שכעת הבנק מסכים ליתן הלוואה זו ללא רבית הוא בתמורת ההפקדה של המושך, דהיינו הלוואת ממונו לבנק במשך הימים עד המשיכת יתר.

ואמנם נראה, שאינו ענין לזה, לפי שכיון שבאמת התורה אסרה ליקח רבית אם כן כל האיסור שייך רק אם הוא נותן את עצם ההלוואה בעד ההלוואה אבל כאן שאת ההלוואה בכל מקרה היה הבנק נותן ורק שהוא נותן את ההלוואה בלא רבית בעד ההלוואה בזה אין שום איסור, שאין אנו דנים שיש כאן נתינה בזה שאין רבית על ההלוואה[29], ושפיר דמי לכתחילה לעשות כן[30]. ובלבד שלא יפקיד או ישהה הפקדת מזומנים בשביל להתקזז על יתרת משיכת היתר.

---

[29] עיין חירע"א סי' ק"ס ס"ט [ודו"ק היטב בלשונו במה שכתב "דהתורה לא אסרה רק המלוה מדעתו"].

[30] העיר ע"ז ידידי רא"א נ"י: בפשוטו על אף דאסרה תורה הרבית מ"מ כשמלוה ברבית אנו דנים את זה כתשלום על המתנת המעות [ולא כדמי גזילה בעלמא] ובאופן דחשוב דלא נתן לו המתנת מעות בחינם אלא בשכר, וא"כ כשמתנה הבנק שתמורת ההלואה הראשונה יחזור וילוה לו בלא רבית הרי עצם הויתור על הרבית יש בזה תוספת נתינה של המתנת מעות, שגם להפוך נתינה בשכר לנתינה בחינם חשוב נתינת רבית. ועוד נראה מלבד הנ"ל דבאמת יש כאן גם התחייבות על עצם ההלואה, שכיון שבלא"ה אם היה בא לקבל הלואה ללא רבית לא היה הבנק נותן לו וכעת הבנק מתחייב לו לקבל הלואה גם כשאינו נותן רבית, הרי"ז התחייבות על עצם נתינת ההלואה שהלא קודם לכן במצב מסויים לא היה מקבל הלואה וכעת יקבל גם במצב זה. ע"כ.

תקנת הרבית בבנקים

ענף השקעות:

* תכנית חסכון – פק"מ/ פח"ק/ פר"י

על פי ההלכה החותם עם הבנק על היתר עיסקא [בעת פתיחת החשבון ניתן להחתים על כך את מנהל הסניף [או סגן שלו], יכול לסמוך על סמך זה להשקיע בבנק בתכניות הנ"ל[31], ומ"מ כבר נתבאר שאין זה עצה ראויה לבני תורה[32].

* קניית קרנות נאמנות

קרן נאמנות נועדה למעוניינים לחסוך כסף לפרק זמן מסויים ושיקנו בו ניירות ערך שמרויחות. בשונה מתכנית חסכון רגילה בבנק שמבטיחה רבית קבועה - בקרן נאמנות המשקיע מקבל את כל מה שממונו הרויח ורק בניכוי דמי ניהול [ודמי משמרת].

גזברי הקרן קונים מניות, אגחי"ם, ניירות ערך שונים, והרי הם כידא אריכתא של בעל הממון משלחם, ואין לחברה המנהלת חלקים ברווח אלא מקבלת דמי ניהול בלבד. וכיון שהקרן קונה אגחי"ם יוצא שהנותן כספו שם מלוה ברבית למנפיקי האג"ח.

ואין מועיל מה שיש היתר עיסקא לקרן הנאמנות. לפי שהלא אין מנהלי הקרן לוקחים המעות לעצמם, ואינם אלא גזברים של בעל הממון להלוות מעותיו וליתנם לאחרים, ולכן אין מועיל שתחתום הנהלת הקרן על הית"ע כיון שהם אינם הלווים ואינם נותנים את הרבית.

---

[31] על תקפו של הת"ע פרטי, ראה הנתבאר לעיל בפרק החזקת עו"ש עם רבית.

[32] באמת מבחינה כלכלית, כהיום, אין הרווח של תכנית חסכון כדאי ועדיף להשקיע בקרנות נאמנות "גלאט הון" שיבוארו להלן שבהם אין צורך להסתמך על היתר עיסקא, ומרויחות יותר, משום שכל התשואות ללוקח.

תקנת הרבית בבנקים

ולכן אי אפשר להשקיע אלא בקרן הקונה השקעות כשרות, היינו שהחברה תקנה רק אגחי"ם של חברות שיש להם עצמם הית"ע, או אגחי"ם של מדינות. ולענין מניות אין לקנות אלא מניות מחברות שידוע שכל עסקיהם כשרים.

להלן יבוארו הבעיות שיש בקניית מניות ותעודות סל ולכך הדרך הנכונה היא שלא לקנות קרן נאמנות הרוכשת מניות ותעודות סל [אסורות] לפי שאז הקונה נעשה בעלים על ניירות אלו, ובוודאי שאין לקנות מקרן הרוכשת אגחי"ם שאין להם היתר עיסקא כדין, [וראה להלן שהרשימה של האגחי"ם הכשרים שביד הבנקים אינה נכונה] ולכך הדרך הנכונה לקנות קרנות נאמנות "גלאט הון" שבהם אין שום חשש, ואין צורך גם להסתמך על היתר עיסקא לפי שרק אגחי"ם ממשלתיים נקנים שם, והחשיפה למניות ומט"ח נעשית רק דרך חוזים[33].

* קניית מניות

א] תיאור המציאות[34]:

שותפות חלקית [או מוגבלת] בנכסי החברה ורווחיה. ואופן הדבר הוא שכל חברה [בע"מ] מתחלקת לפי חוקיהם ולפי דרכי המסחר לכו"כ חלקים, וכל חלק נקרא מניה, ויכולים בעלי החברה למכור חלק ממניותיה לאחרים, ואז יהיו קוני המניות שותפים בחברה לרווח והפסד כפי שיעור המניות שקנו. מבחינה משפטית "בעלי החברה" אינם בעלי הנכסים שהרי החברה היא מושג עצמאי, ולפיכך נקראים אותם אלו שהשקיעו ממונם בחברה בעלי מניות החברה ולא בעלי הנכסים.

הוי אומר שהקונה מניה [-שותפות] מחברה אין משמעותו כמו קונה בית, שהקונה בית יכול להשתמש בו, ולהשכירו ולהנות ממעותיו, וגם למוכרו, אבל הקונה מניה הוא קנה להיקרא בעל המניה

---

[33] כהיום יש שני ניירות של קרן נאמנות "גלאט הון": א. 5109574 - קרן סולידית. ב. 5109996 - קרן מנייתית מאוזנת.

[34] מתוך קונטרס תקנת הרבית ח"א.

תקנת הרבית בבנקים

ולמעשה לא קיבל לידיו כלום אלא שהוא קונה דבר שיכול לזכות לו רווחים, והיינו שכאשר יחלקו רווחים הוא גם יקבל משום שהוא מבעלי המניות. ועוד שהמניה הוא דבר הנסחר, ושווי המניה עולה לפי שיעור עליות רווחי החברה, משום שאם רווחי החברה משגשגים יוצא שיש לבעל המניה סיכוי לקבל רווחים בשיעור יותר גבוה, ולכך יש ביקוש רב למניה זו ולכן ערכה המסחרי עולה. ויוצא שיש לו עוד סיבה לקנות מניה משום ערכה המסחרי של המניה עצמה שעולה.

ב] משפטם לפי דיני תורתינו:

בשו"ת מנחת יצחק [ח"ג סי' א'] כתב לחדש שיש חילוק בין שני סוגי בעלי מניות. והוא שיש בעלי מניות שיש להם זכות להשתתף בהחלטות על המו"מ בנכסי החברה ויש בעלי מניות שאין להם זכות. וכתב המנח"י שבעל מניה שאין לו זכות להשתתף בהחלטות [-זכות הצבעה] אינו נחשב בעלים, ולדבריו אין מובן מי הם הבעלים על חלקם של בעלי המניות שאין להם זכות הצבעה [אלא שמכתלי דבריו ז"ל נראה שבעלות לחוד ודין בעלים לחוד וזה צ"ע, ואכ"מ]. כהיום השתנה החוק ואף מי שקנה מניה שמצד עצמה אין לה זכות הצבעה יש לו זכות הצבעה על ידי שיתאגדו מספר בעלי מניות ואז הם יוכלו לקבוע החלטות, ואם כן יוצא שבאופן שאין אחד שמחזיק ב51% גם בקניית מניה אחת יש לו יכולת להשפיע על החלטות החברה[35].

ג] דעות המקילים:

הגאון רבי אריה דביר שליט"א מוסר בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל שלדעתו אף בזמנינו שאין חילוק בין המניות ולכולם יש **זכות** הצבעות, מ"מ כל שבפועל אין לקונה **יכולת** הצבעה בפועל גם אינו כבעלים[36].

---

[35] בד"ץ העדה החרדית כתבו שהמחזיק אפילו מניה אחת יכול לעבור בכל האיסורים שעוברת החברה.

[36] הובא בתקנת הרבית ח"א.

תקנת הרבית בבנקים

ולענין איסורי שבת יש בזה מקום גדול בסברא, שכיון שאין לו יכולת להשפיע עליהם אינו נקרא על שמו, בגדרי האיסור של שותפות עם שותפים המחללים שבת. אבל לענין איסור רבית שאינו תלוי בעשיית מעשה אלא שאיסורו הוא עצם הדבר שיש לו זכות של חוב או תשלום רבית, ולגבי זה כיון שהוא שותף ובעלים גמור אין מקום לומר שיכולת ההצבעה בפועל יתיר לו הדבר [ובשלמא אם זו מניה שאין לה זכות הצבעה בעיקרה, יש לומר שחלק מניות אלו אינם בעלים אלא שעבוד גרידא, והבעלים הם רק אותם שקנו מניות עם זכות הצבעה, אבל במניות כהיום שאין הפרש בהגדרתם אין לזה מקום].

אולם לדעת המהרי"ט [ח"א סי' קט"ז] שמשמע ממנו שאפילו באופן שגוף החוב הוא לכל השותפים, מ"מ אם יש לאחד מהם בעלות על גוף קנין ההלואה, אינם עוברים על איסור רבית, ונתבאר בתקנת הרבית ח"ב [סי' ד'] ביאור הדברים ששמעתי מהו"כ הגר"ד לנדו שליט"א שהוא כעין קנין של קני ע"מ להקנות, וכמו חפץ ששייך לאדם רק לענין למוכרו, ומ"מ חיוב הדמים לבעל החפץ כיון שהם תמורה לחפץ שלו. וסובר המהרי"ט ששותף שקיבל זכות להתעסק בממון לטובתו, הוא קיבל "בעלות" בכל הממון [אפילו בחלק חברו] להלוות למי שירצה, כיון שעי"כ גם חלקו ירויח. וגם סובר שאיסור רבית עובר זה שבעלים על ההלוואה והקציצה ולא זה שהחוב מיוחס אליו. והסכים עמו להלכה המנחת פתים [סי' ק"ס]. א"כ לדבריו י"ל שהקונה מניה ואין לו יכולת הצבעה בפועל גם כן חשוב שאינו בעלים על עצם הקציצה וההלוואה ואינו עובר באיסור רבית. [וע"ש בקונטרס באורך].

ד] הלכה למעשה:

כהיום שכל מניה היא בעלת זכות הצבעה וודאי ראוי להמנע מקניית מניות, ואף מחברה שומרת שבת ויש לה היתר עיסקא עדיין מצוי הרבה שיש לה החזקות בחברות אחרות שהם אין להם היתר עיסקא. ומכל מקום הסומך לקנות מניות בודדות מחברות שיש להם

היתר עיסקא[37] באופן שאין לו יכולת הצבעה אין למחות בידו. אבל הדרך הנכונה למי שרוצה להרויח ממניות הוא לקנותם דרך אופציות וחוזים סינטטיים, וכפי שנתבאר בתקנת הרבית ח"ב באורך[38].

* קניית תעודות סל

א] תיאור המציאות:

תעודות סל על מדדים [- ממוצע מצב שוק של קבוצת מניות או אגחי"ם של כמה חברות] ענינם, להבטיח לקונה את עליית המדד של קבוצת מניות או אגחי"ם של החברות המוצלחות, על ידי שהחברה [מנפיקת התעודות] קונה בכספי המשקיעים את הרכיבים הקיימים

---

[37] אלו הם החברות מתוך מדד ת"א מאה שאין להם היתר עיסקא: אבגול, אלביט מערכות, אלרוב ישראל, אלרוב נדל"ן, בזן, גב ים, גזית, גזית גלוב, דש איפקס, הכשרת הישוב, חברה לישראל, כימכלים לישראל, כלכלית ירושלים, מבני תעשיה, מטריקס, מנופים, נורסטאר, שטראוס עילית, שיכון ובינוי.

[38] ובענין היתר האופציות שהארכנו בתקנת הרבית ח"ב, נוספו לי דברים בזה משו"ת מהרי"ט סי' קיז וז"ל: ועוד מטעם אחר אין לחוש לאיסור אף שהיה אחריות המעות על הקדש, לפי שהמעות הראשונות לטיבועין ניתנו ואינן חוזרין עוד לבעלים ואין כאן הלוואה אלא כמכר הוא חשוב, שזה מוכר להקדש הקרן ופירותיו ע"מ שיתנו דבר קצוב שנה בשנה עד יום מותו, אע"פ שאפשר שיקח יתר על מעותיו גם אפשר שלא יטול חציים, ואגר נטר אין כאן שאם מת ביום של אחריו נפטר מחובו, ואם כפל לו מעותיו תיכף לא ירצה לפוטרו מחיובו, **אין זה רבית אלא קוביא והמצאה היא פעמים שנשכר פעמים שמפסיד**.

ומוהר"ש פרימו ז"ל [נד' בשו"ת כהונת עולם סי' כב] כתב שמבואר מד' מהרי"ט ב' סברות להיתר א. משום שהמעות לא ניתנו לחזרה. ב. משום שאפשר שירויח ואפשר שיפסיד. וב' הטעמים אלו שהמעות לא ניתנו לחזרה ושאפשר שיפסיד טעם אחד ואין כל אחד מתיר לחוד, שאין די בזה שאפשר שיפסיד שעדיין הוי צד אחד ברבית אלא שמחמת כן אמרינן דהוי כקוביא ואף על הצד שיתן יותר אין זה בעד המעות אלא המעות לטיבועין וקנה בעדם קוביא והתחייבות זו המסופקת. וחתנו הרב כהונת עולם כתב שרבנן בתראי פסקו כמהרי"ט ה"ה הפרח מטה אהרון והכנה"ג בהיתר חיוב מזונות וכתב שם שהוא ע"פ הוראת רבו המהרי"ט.

במדד [נכס הבסיס], ומתוך כך אם המדד עולה הרויחה החברה כשיעור עליית המדד ומזה היא נותנת למשקיע כפי עליית המדד.

לשם דוגמא: אם הוא קנה תעודה במאה ₪ הרי אם מדד המניות מראה שמחירי המניות עלו באחוז הוא יקבל 101₪, אם המדד מראה שהמניות ירדו באחוז הוא יקבל בעד זה 99₪ וכן אם הוא קנה תעודות סל הצמודים לאג"ח הרי חוב החברה אליו נצמד למדד הסחר של האג"ח. [תעודות סל אלו הם נסחרות, כלומר שהקונה אותם יכול גם למוכרם לאחר].

רווח החברה של תעודות סל [לשם דוגמא חברת קסם] הוא או מדמי ניהול או מכך שסכום מזערי מכספי המשקיעים החברה משקיעה בנגזרים, שאז אין צריכים להשקיע בשביל לקבל את המדד רק מקצת מהסכום ובנותר יכולה להרויח לעצמה.

ב] קנייתם כרוכה באיסור

נתבאר בקונטרס תקנת הרבית ח"א וח"ב שקניית תעודת סל יש בה חשש רבית ונתבאר שם מדוע אין להתיר מטעם יסוד הריב"ש של ביטוח, וכן מדוע אין מועיל בהם היתר עיסקא [ויבואר עוד בזה להלן]. ויש שחשבו להתיר ע"פ דברי החוו"ד [קסב ס"ק ה'], ולהחשיב ענין זה כפסיקה ולא כהלוואה ולפנינו יבואר שלא ירדו לביאור דבריו[39].

<u>קניית תעודת סל חשוב הלוואה ולא פסיקה</u>

איתא בגמ' סג. עושין אמנה בדמים, ושיטת ר"ת שהכוונה היא שמותר לפסוק על הפירות ולבסוף לקבל דמים ממש. ובנת"ש [סי' קע"ה ס"ו] הביא שיש שפסקו להקל כדעת ר"ת. והנה יש מחברים שנקטו [נת"ש שם] שמבואר בחוו"ד סי' קס"ב ס"ק ה' שמותר אף מתחילה בשעת הפסיקה להתנות על כך שיוכל לבקש דמים [בין יוקרו בין יוזלו]. ועפי"ז דנו כמה חכמים להתיר קניית תעודות סל

---

[39] וכבר חזרו בהם.

תקנת הרבית בבנקים

מדין פסיקה ביש לו. ונקדים לבאר ענין תעודות סל מתוך קונטרס תקנת הרבית ח"א:

"תעודות סל ענינם כך הוא; החברה מנפיקה תעודות, כל תעודה מחירה נקוב בסכום מסוים, הנותן משלם את המחיר הנקוב בה ובעד זה מתחייב המקבל [כגון חברת 'קסם' המוכרת תעודות סל] להחזיר לו מה שהוא שילם בצמוד למדד המניות –והיינו למשל אם הוא קנה תעודה במאה ₪ הרי אם מדד המניות מראה שמחירי המניות עלו באחוז הוא יקבל 101₪, אם המדד מראה שהמניות ירדו באחוז הוא יקבל בעד זה 99₪ אופן עמידת החברה בהתחייבותה הוא על ידי שהחברה [מנפיקת התעודות] קונה בכספי המשקיעים את הרכיבים הקיימים במדד, ומתוך כך אם המדד עולה הרויחה החברה כשיעור עליית המדד ומזה היא נותנת למשקיע כפי עליית המדד."

והשתא לכאו' הלא אסור להלוות מעות ולקצוב בעדם דמים בצמוד לשער של פירות, שמא יוקירו ונמצא מלוה ברבית, אלא שאמרו מקצת מהחכמים שיש לדון קניית תעודות סל כפסיקה על המניות, ואף שהחיוב הוא ממון בשווי המניות ולא המניות עצמם, ואם כן אין זה פסיקה על הפירות אלא הלוואה, רצו להתיר ע"פ הנ"ל שבחוו"ד מבואר שגם אם מתנה שיוכל לקבל דמים עדיין הוי פסיקה.

ומסברא הדבר תימה שהלא זו הלוואה צמודה לפירות ומה שיאטיה למקח.

ובאמת יש להבין בכל המקדים מעות בגדיש לקנות חטים לאחר זמן שמן התורה מותר כיון דהוי מקח מדוע לא אמרינן שהמעות ניתנו בתורת הלוואה אלא שיש תנאי של אפותיקי שהפרעון יהיה בחיטים, ולפי זה אסור מן הדין ליתן חיטים בזול שהלא החיטים הם פרעון החוב ופשוט דהוי רבית [ולא יהני בזה יש לו כיון שלא בא לקנות חיטים עדיין רק להלוות מעות].

ובע"כ צ"ל כמו ששמעתי לבאר שדווקא במלוה מעות את הכהן [גיטין ל.] שמבחינת הנותן הוא מרוצה שהלה ישיב לו מעות שהלא הוא בא להלוות לכהן לכן אמרינן שאכן עצם החוב הוא מעות ורק שלטובת הכהן התנו שלא יהיה לו פרעון אלא מהפירות, אבל בכל

תקנת הרבית בבנקים

פסיקה הלא נותן המעות אינו מרוצה אם ישיב לו את המעות ולכן תוכן החלות הוא שהלה יחויב לו פירות בעד המעות שנתן".

והשתא כה"ג שיכול לתבוע דמים הדר הוי ליה הלוואה באפותיקי וגרע ממנו שהלא יכול לתבוע דמים.

והשתא נתבונן בדברי החוו"ד הנ"ל. הנה החוו"ד כתב שם לדון בענין מוכר חיטין וקוצב בעדם חיטין ומתנה שאם יוקירו יתן חיטים ואם יוזלו יתן שיעור דמיהם של שעת מכירה. האם שרי כמו בפסיקה שמותר להתנות על שער הגבוה או שכה"ג גרע, כיון דהוי קרוב לשכר ורחוק להפסד בדבר הדומה להלוואה, ולמד מדברי נימו"י שמותר. ושוב כתב עדיין שמא נחלק בין פוסק על יין או חיטים, שבמקום שחיטים נתן וחיטים שקיל הוי כהלוואה, ודחה זאת שהלא בפוסק בשער הגבוה מותר גם לקבל מעות אף דמעות שקיל ומעות יהיב. עכ"ד.

והנה יש להבין א. מדוע גרע אופן שדן בו מכל פסיקה. ב. יש להבין איך חל חיוב חיטים בעד חיטים הלא החוו"ד סובר בסי' קס"א סק"א שאם אמר בלשון מכירה אכן אינו חייב ליתן לו דווקא חיטים ובידו ליתן מעות ואם כך כיון שאמר לשון מכירה לכאו' גם כאן כך הוא, ולא חל חיוב חיטים. והנה בין אם נאמר שהוא פסק את חיוב החיטים בתורת תשלום על החיטים בין אם נאמר שבעד החיטים שמכר חל חוב דמים ובחוב הדמים הוא פסק על חיטים כמו כל פסיקה, לא חל בחו"מ חוב חיטים, אלא חוב מעות.

ולענין שאלה א' מ"ש אופן דהחוו"ד מכל פסיקה, הנה אם נפרש שפסק חיטים בתורת תשלום על חיטים יש לחלק בין חוב מקח של פסיקה לחוב תשלום בעד מקח שזה חמיר טפי לפי שכבר חייב לשלם דמים ואינו דומה לפסיקה שרק חייב להחיל מקח בעד דמים שקיבל ולכך יותר מחזי כחוב הדומה להלוואה. ואם נפרש שפסק חיטים בעד חוב מעות שחל מכח מכירת החיטים יתכן שגרע מכל פסיקה כיון שכבר חל חוב מעות ולא חל תחילה חוב מקח. וע"ז הביא מהנמו"י שאף כה"ג התירו. ושוב כתב שמא נחלק בין פוסק על יין או חיטים, שבמקום שחיטים נתן וחיטים שקיל הוי כהלוואה, ואין כוונתו שחל בחו"מ חוב חיטים שהלא לא חל חוב חיטין בשום דרך וכנ"ל, אלא

תקנת הרבית בבנקים

כוונתו שמא כאן גרע הואיל ובפועל נתן חיטים בעד חיטים ומחזי כהלוואה ועל זה כתב שהלא בפוסק בשער הגבוה מותר גם לקבל מעות אף דמעות שקיל ומעות יהיב, והיינו גם כן בגוונא דעושין אמנה בדמים שפסק על הפירות אבל לבסוף נתן לו מעות ומוכיח שאף שבפועל נותן מעות ומחזי טפי כהלוואה שרי וכלשונו "מותר לקבל מעות", ומזה הוכיח נמי לאופן שדיבר שגם כן נתן חיטים.

ושוב הראוני שכן מפורש בחוו"ד בסי' קע"ז ס"ק י"ז שבעושין אמנה בדמים חיובו הוא ליתן המקח אלא שלבסוף נתן דמים. וכתב שם שאם אינו חייב אלא מעות הוי הלוואה גמורה.

עלה בידינו שמעולם לא נתבאר בדברי החוו"ד שמותר ליתן מעות ולפסוק עבורם מעות צמוד לפירות, והעושה כן וודאי הוי הלוואה גמורה ברבית ואין לזה שום ענין להא דעושין אמנה בדמים.

זכינו לדין שתעודות סל הוי "הלוואה" ברבית אף להחוו"ד[40].

ג] היתר עיסקא על תעודות סל

אלא שעדיין יש סוברים שמועיל על זה היתר עיסקא, וכבר נתבאר בקונטרס בח"ב שאין מועיל היתר עיסקא בתעודות סל, ושונה מכל היתר עיסקא, והטעם, שכיון שסכום הרבית הוא שווי עליית המדד וההסכם הוא שהחברה אכן תשקיע בנכסים המרכיבים את המדד בכדי לעמוד בהתחייבותיה בבטחון, אין אפשרות לומר שבאמת ממונו השקיע רק בחלק מרכיבי המדד [שהם אותם השקעות שיש להם הית"ע] ומ"מ הוא קובע את המדד בתורת דמי התפשרות. ובע"כ תביעה זו מבוססת על התחייבות ממון של החברה, וזה רבית. משא"כ הית"ע הנערך בתכנית חסכון בבנק [כגון פק"מ] מכיון שהבנק קובע אחוז מסוים בתורת רבית ניתן לומר שאחוז זה הוא דמי התפשרות על הרווח שממונו הרויח.

---

[40] עיקר הדין שהפוסק ליתן מעות צמוד לפירות הוי רבית גמורה כתב בהגהות הגרד"ל [הנד' בסוף שו"ע הלכות רבית הוצ' ש"ל מולות] סי' קסב ס"ב, וכתב שם שהוי רבית מן התורה.

ד] הלכה למעשה

רבני הבית דין של הגר"נ קרליץ והגר"ש וואזנר שנכנסו לעובי הקורה וישבו כמה ישיבות במו"מ של הלכה עם הוועד של העדה החרדית הסכימו עם דעת הגר"נ קופשיץ שליט"א שקניית תעודת סל היא באיסור רבית ואין מועיל בזה הית"ע, ושמענו שכן אמר גם הגרי"ש אלישיב זצ"ל ובלשון זה "עס איז צו הערמה".

אולם תעודות סל על נכסי בסיס שניתן להתכסות בהם דרך אופציות, כגון על מדדי חו"ל, ועוד כיו"ב, נראה שמועיל בהם היתר עיסקא ולכן הסומך על היתר עיסקא כללי יכול לקנותם.

וב"ה זכינו להסדר עם חברת "קסם" שניתן לחתום איתם על הית"ע פרטי בגין רכישת תעודות סל, ויש תח"י הוועד רשימת תעודות שמתכסים רק בנכסים מותרים, וממילא ניתן לקנות תעודות אלו ולחתום על הית"ע פרטי. [החיתום נעשה דרך כתובת המייל של וועד ההלכה][41].

תעודות סל של חברות בחו"ל הם ללא הית"ע, ושם מסתמכים על רוב גויים שהוא היתר מפוקפק. וכמו שכתב בספר נתיבות שלום סי' קע"ג ס"ט בשם גדולי המורים [וכן בקיצור שו"ע סי' ס"ה סכ"ח פסק לאיסור]. ועל כל פנים אנשי ארץ ישראל מחמירים בזה[42].

* קניית אגחי"ם על סמך רשימות הבנקים

אגחי"ם ממשלתיים מותר לקנותם, וכפי שנתבאר בקונטרס תקנת הרבית ח"א. וכן אג"ח של חברה בבעלות ממשלתית במאה אחוז.

אגחי"ם קונצרניים אין לקנות אלא מחברות שיש להם היתר עיסקא, שבהם הסומך על היתר עיסקא כללי יכול לקנות מהם. אולם

---

[41] יש להדגיש עוד, שהוגשה הצעת טיוטא להפיכת תעודת סל לקרן נאמנות, וביום שיתרחש מהפך זה, ההית"ע יהיה מיותר שהלא התעודה לפי זה פקדון גמור, ולכו"ע יותר לרכוש רק תעודות סל הרוכשת בפועל נכסי בסיס מותרים.

[42] ונתבאר בפרקים לעיל.

תקנת הרבית בבנקים

יש לידע שבבנקים מצויים רשימה של אגחי"ם שיש להם היתר עיסקא, ואין לסמוך על רשימה זו כי נתברר שאינה מדויקת ויש שם חברות שאין להם היתר עיסקא.

וכן יש עוד לידע שיש חברות שההיתר עיסקא שלהם מפוקפק; פעמים בגלל הנוסח, פעמים בגלל שרק חברת האם חתמה על היתר עיסקא ולא החברה המנפיקה את האג"ח, וכפי שהתריע על זה הגר"י בלוי ז"ל בשנת תשל"ח במודעה שפרסם בזה בעיתון המודיע:

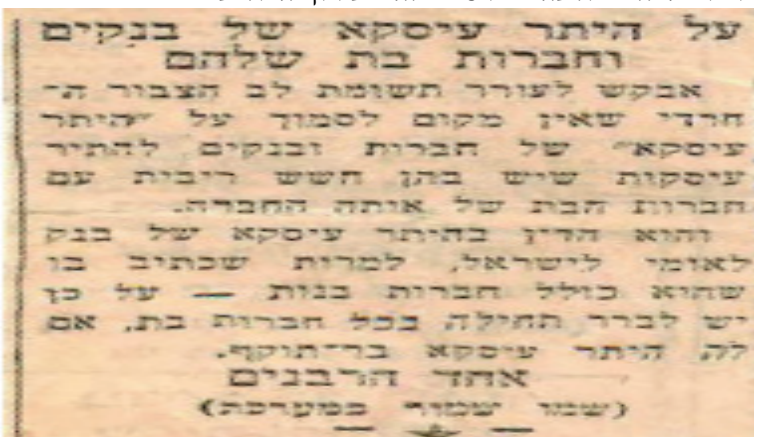
על היתר עיסקא של בנקים
וחברות בת שלהם
אבקש לעורר תשומת לב הצבור ה־
חרדי שאין מקום לסמוך על "היתר
עיסקא" של חברות ובנקים להתיר
עיסקות שיש בהן חשש ריבית עם
חברות בת של אותה החברה.
והוא הדין בהיתר עיסקא של בנק
לאומי לישראל, למרות שכתוב בו
שהוא כולל חברות בנות — על כן
יש לברר תחילה בכל חברות בת, אם
לא היתר עיסקא בר־תוקף.
אחד הרבנים
(שמו שמור במערכת)

ופעמים ההיתר עיסקא נחתם לאחר שכבר הונפק האג"ח[43]. ולכך צירפתי כאן רשימה מדויקת שערך ידידי הגרש"י לוין שליט"א[44].

---

[43] בהיתר עיסקא הנערך על ידי "וועד ההלכה" שעל ידינו, הוספנו משפט שכל חוב שלא חל עליו מתחילה היתר עיסקא יחול עליו בזמן ובאופן המועיל תנאי היתר עיסקא זה. ובאופן זה אף אג"ח שהונפק קודם ההיתר עיסקא חל עליו חלות ההיתר עיסקא, והיינו שכנגד החוב מקנה החברה בנכסיה, ושוב הממון בידה בתורת עיסקא, והקנין חל בהנאת מחילת מלוה. ובאופן זה מסתבר שאין ההיתר עיסקא חל אלא כשקונה אותו שומר תורה ומצוות שדעתו לקנות רק ע"פ היתר עיסקא, אבל כל שהחוב ביד מי שאינו שומתומ"צ שאין דעתו להתחייב ע"פ הית"ע מסתבר שלא חל, כיון שכשקנה האג"ח לא חתמה החברה אין בידה לשנות ההסכם שלא מדעתו. ולפי זה יל"ע כאשר קונה אותו השומר תורה ומכאן ואילך נהפך לעיסקא, הלא כבר חל חוב רבית על תקופה שקדמה לקניה, ותשלום רבית על תקופה זו מקבל הקונה, ועל זה אין מועיל ההית"ע, אלא לענין חוב הרבית שיחול על החוב מכאן ולהבא, וכגון באופן שפעם בחצי שנה משלמים רבית, הנה אם קנה אחר רבע שנה מהתשלום האחרון, הרי כשישולם אחר רבע שנה, חצי מזה הוא עבור חוב רבית. והורה הגרד"ל דשפיר דמי, ואין כאן איסור רבית מחמת קונה האג"ח, כיון שחוב זה היה על הראשון, אלא שהראשון אומר שישלמו לשני הקונה, אבל הוא בתורת תשלום על החוב לראשון, ולכן אין השני עובר בזה על איסור רבית כל שדעתו לקנות ע"פ ההית"ע. [ויש תח"י

תקנת הרבית בבנקים

אות א'

1. **אביב ארלון**
2. **אביב בניה (מרדכי אביב תעשיות בניה 1973)**
3. **אדגר השקעות ופיתוח**
4. **אדמה פתרונות לחקלאות**
5. **אול-יר הולדינגס**
6. **אידיבי חברה לפיתוח**
7. **איי. די. או. גרופ**
8. **איי. די. איי. הנפקות (2010)**
9. **אינטרנט גולד קווי זהב**
10. **א. לוי השקעות ובנין**
11. אלביט הדמיה רפואית, כ"ב אב תשס"ו (16/8/06), כולל אג"ח ח' ט'
12. **אלבר שרותי מימונית**
13. אלדן תחבורה כ"ח שבט תשע"ה
14. **אלוני חץ**
15. **אליאנס חברה לצמיגים**
16. אלקו החזקות ל' כסלו תשע"ד (3/12/13), כולל אג"ח י' יא'
17. אלקטרה נדלן ט"ז כסלו תשע"ד (19/11/13) **אינו כולל אג"ח ג' ד'**
18. **אמות**
19. אנלייט אנרגיה מתחדשת, 18/2/13, כולל אג"ח ב' ד'. **אינו כולל אג"ח א'**
20. אספן גרופ, 23/10/13 **אינו כולל אג"ח א', ד', ה'**
21. אפריקה ישראל, ב' אב תשס"ג (31/7/03), כולל אג"ח כה - כ"ז
22. אפריקה מגורים, 5/11/12, **אינו כולל אג"ח א' ב'**
23. אפריקה נכסים ,20/1/11, 5/11/12, כולל אג"ח ה' ו'. **אינו כולל אג"ח ג'**
24. אפריקה תעשיות, 5/11/12 **אינו כולל אג"ח א'**
25. **אקויטל**

מו"מ ארוך של הלכה בנידו"ז ואכ"מ]. ולפנינו יבואו חברות אלו שחתמו על הית"ע שע"י באותיות מודגשות.

[44] **המודגש מהודר מבחינה הלכתית וכן מאפשר כל ההנפקות**
מה שלא מודגש פחות מהודר ומאפשר רק הנפקות אחרי התאריך

תקנת הרבית בבנקים

26. אקסטל, כ"ד ניסן תשע"ד, כולל אג"ח א'

27. ארקו החזקות, 10/11/14 עבור אג"ח ח' בלבד

<u>אות ב'</u>

28. בזק, כ"ה טבת תשנ"ב (1/1/92), כולל אג"ח 4-8

29. **בי.ג'י.איי.**

30. **בי קומיוניקיישנס**

31. **ביטוח ישיר השקעות פיננסיות**

32. בינלאומי הנפקות, י' אדר א' תשע"ד [10/2/14]- **<u>אינו כולל ש"ה נד' ב', אג"ח ג', התח' ד' ה' ו' ז' כ' כא'</u>**

33. **ברוקלנד אפריל לימיטד**

34. בריטיש ישראל, כ"ז אב תשס"ח (28/8/08), כולל אג"ח ג' ט'. **<u>לא כולל אג"ח א'</u>**

35. **ברנד תעשיות**

36. **בתי זקוק לנפט (בזן)**

<u>אות ג'</u>

37. **ג'י. אף. איי ריאל אסטייט לימיטד**

38. גירון פיתוח ובניה, 29/1/12 כולל אג"ח ג' ד'

39. גלובל כנפיים ליסינג, י"ד כסלו תשע"א (=21/11/10) כולל אג"ח א'

<u>אות ד'</u>

40. דה זראסאי, 4/3/13, כולל אג"ח א' ב'

41. דה לסר, 27/11/12, כולל אג"ח ג' ד', **<u>לא כולל אג"ח א' ב'</u>**

42. דורסל ב.א.ז. 19/6/14, כולל אג"ח ב'

43. דיסקונט (בנק), כ' תמוז תשנ"ו, כולל שה א', התח' נד' י' יא'

44. **דמרי בניה ופיתוח**

45. דקסיה ישראל הנפקות, ו' אדר א' תשע"ד, **<u>לא כולל אג"ח ב,ד,ה,ו,ז,ח,ט, נד' י"ג, י"ד</u>**

46. דרבן השקעות, י"ד חשון תשס"ז (=5/11/06), כולל אג"ח ד' ה' ז' ח'

<u>אות ה'</u>

47. המשביר 365 החזקות, 20/10/2014, לא כולל אג"ח ב' וג'

48. הראל ביטוח מימון והנפקות, כל האגחי"ם

תקנת הרבית בבנקים

49. **השקעות דיסקונט**

אות ו'

50. וילאר אינטרנשיונל, 25/02/10 כולל אג"ח ה' ו' ז', **לא כולל אג"ח ד'**

51. ויתניה 3/3/08, כולל אג"ח א' ב' ג'

אות ח'

52. **חלל תקשורת**
53. **חברת חשמל**,
54. **חנן מור אחזקות**

אות ט'

55. **טאואר סמיקונדקטור**

56. טמפו משקאות, 4/3/10 [נחתם אז ע"י הבד"ץ בצנעא לפני פתיחת המסחר, ופורסם 13/4/10], כולל אג"ח א'

57. **טן חברה לדלק**

58. **טריטופ ריאלטי לימיטד**

אות י'

59. **י.ו.א.ל ירושלים אויל אקסלפוריישין**

60. יוניטרוניקס (1989) (ר"ג), 1/3/11 , כולל אג"ח 3,4

61. יורופורט, 18/4/07

62. ירושלים מימון הנפקות 1/4/08, כולל אג"ח ז' ח' ט' י"ד ' נד' 10, **לא כולל אג"ח א', ב', הת' ג'**

63. **ישפרו חברה ישראלית להשכרת מבנים**

64. ישרס חברה להשקעות, י"ז טבת תש"ן , כולל אג"ח ה', ו', ז', י"א, י"ב, י"ג

אות כ'

65. כללביט מימון, כל האגחי"ם
66. כלל תעשיות, 9/4/08 כולל אג"ח ט"ו, **לא כולל אג"ח י"ג, י"ד**
67. כנפיים, 20/1/10 כולל אג"ח ד' ה' ו', **לא כולל אג"ח ג'**

תקנת הרבית בבנקים

68. **כרמל אולפינים**

אות ל'

69. לודן חברה להנדסה 18/2/15

70. **לייטסטון אנטרפרייזס לימיטד**

אות מ'

71. מגה אור החזקות, 24/02/10, כולל אג"ח ב' ג' ד'
72. **מגדלי הים התיכון,**
73. מזרחי טפחות, ב' אלול תשמ"א כולל אג"ח א'
74. מזרחי טפחות הנפקות, 29/10/13
75. **מליבו אינווסט**
76. **מליסרון**
77. מלרג (2011) הנדסה וקבלנות, 22/09/05, כולל אג"ח ב'
78. **ממן – מסופי מטען וניטול**
79. מנדלסון תשתיות ותעשיות 28/1/13 , כולל אג"ח ג', **לא כולל אג"ח ב'**
80. מנורה מבטחים גיוס הון, כולל כל האגחי"ם
81. מנורה מבטחים החזקות, כולל כל האגחי"ם
82. **מנרב אחזקות**

אות נ'

83. נייר חדרה, 1/4/08, כולל אג"ח 3,4,5,6
84. **נכסים ובנין**
85. **נפטא חברה ישראלית לנפט**
86. נץ ארה"ב, 25/12/13, כולל אג"ח 1
87. **נצבא החזקות 1995**
88. **נתנאל גרופ**

אות ס'

89. **סאנפלאואר השקעות מתחדשות**
90. סלע קפיטל נדל"ן, 22/10/13, כולל אג"ח ב', **לא כולל אג"ח א'**
91. סלקום, ט"ז אייר תשנ"ט [2/5/99], כולל אג"ח ב' ד' ה' ו' ז' ח' ט'
92. **ספנסר אקוויטי גרופ**

אות פ'

93. פועלים (בנק), ט"ו סיון תשס"ו,

תקנת הרבית בבנקים

94. פועלים הנפקות, כל האגחי"ם
95. **פז חברת נפט**
96. **פלאזה סנטרס**
97. פלסטו שק, 8/5/13, כולל אג"ח ג'
98. פניקס אחזקות, 11/4/10, **לא כולל אג"ח 1**
99. פרטנר, 10/4/06, כולל אג"ח ב' ג' ד' ה'
100. פרשקובסקי השקעות ובנין, [התקבל 12/4/11] כולל אג"ח ה' ו', **לא כולל אג"ח ג'**

אות צ'

101. **צור שמיר אחזקות**

אות ק'

102. קבוצת אשטרום, 21/5/14, כולל אג"ח א' ב'
103. **קרדן ישראל**
104. קרדן אן.וי., 6/3/06, כולל אג"ח א' ב'
105. **קרדן יזמות (2011)**
106. **קרדן נדל"ן ייזום ופיתוח**
107. **קרדן רכב**

אות ר'

108. רבד, 9/4/13, כולל אג"ח א' ב', **לא כולל אג"ח י"ג**
109. **רוטשטיין נדל"ן**
110. **ריליייטד כומרכיאל פוטופוליא**
111. **רפק תקשורת ותשתיות**
112. רקח, 26/2/14 כולל אג"ח ב'

אות ש'

113. **שופרסל**
114. **שניב תעשיות נייר**

אות ת'

115. **תדיראן הולדינגס.**
116. **תעשיה אוירית –חברה ממשלתית**

תקנת הרבית בבנקים

ענף אשראי:

* לקיחת הלוואה בנקאית ומשיכת יתר לצורך מחיה

נתבאר שהסתמכות על הית"ע פרטי גם אינו לכתחילה כ"כ אבל מקילים בעת הצורך. אבל לקיחת הלוואה בנקאית לצורך מחיה וכן יתרת חובה כשאין עסקים לדעת רוב הפוסקים אסורה ואין מועיל בה הית"ע כיון שאין זה עסק אלא הלוואה, ושוב מה שמשלם מחר הוא בעד ההלוואה.

ואמנם יש בזה דיון ואי אפשר לומר שאין כלל על מה לסמוך, לפי שהנה סברת האוסרים היא; שהלוקח להוצאה הרי הוא לוה גמור, והבנק יודע שחלק מהלווים לוים להוצאה ואדעתא דהכי מלוה להם, [ונמצא שא"א לדון הלוקח כשולח יד בפקדון]. והרי"ז כנוטל הלואה מחבירו ואומר לו אם לא תשבע לי שלא זיכית לי פרעון בדרך עיסקא תשלם לי כך וכך. ולפי המציאות שרובא דרובא אינם נוטלים ע"ד שבועה והלוה יודע בודאות שאין דעתו להשבע יש לדון שאולי היא רבית קצוצה [עכ"ל הגרא"ד שליט"א].

ואולם כנגד זה יש לטעון ולומר שכיון שהנותן – הבנק הוא מערכת המתעסקת עם לקוחות רבים ביניהם רבים בעלי עסק יש כאן תקנון רָחבי לכולם ואי אפשר לקבוע התנהלות פרטנית לפי מצב כל אחד, ולכך שפיר אומר הנותן אני מוכן ליתן רק בתנאי שאוכל מחר לבקש בירור האם המעות נמצאים באיזה עסק וכמה הרויחו. והמקבל שאינו הלקוח היחידי של הבנק כיון שהוא רוצה לקבל מהשרות שנועד לכולם עליו לעמוד בקריטריונים של החברה ולהסכים להתחייבות כלל הלקוחות לברר מחר האם אכן אין המעות באיזה עסק מרויח.

ולכן אף שאין להקל אבל כשיש דיון של לפני עוור כגון מזכירות בחברת אשראי וכיו"ב יש להקל, כיון שהלה עושה ע"פ חכמים ואינו עבריין.

ואם יש למקבל דירה יש מקום יותר להקל בזה לפי שהדירה נקנית לבנק בתורת עיסקא, וכפי שכתוב בנוסח שהבנק קונה בכל

נכסיו של המקבל, וכיון שהמקבל עצמו דר בדירה המוקנית לבנק הרי הוא חייב להם שכירות וזהו דמי הרבית שמשלם. והדירה נקנית בקנין כסף, [ואם לא לקח מעות בעין רק עשה העברה בנקאית לכתחילה יקנה בסודר[45]], ומ"מ גם בזה יש לפקפק לפי שאין דעת הבנק סומכת על דירתו בתורת עיסקא.

* לקיחת הלוואה בנקאית לשם קניית דירה או הרחבת דירה

אם חותם על היתר עיסקא פרטי, הרי הדירה נקנית לבנק בתורת עיסקא, וכפי שכתוב בנוסח שהבנק קונה בכל נכסיו של המקבל, ולכך אם הדירה נקנית להשקעה, וכגון שמשכירה וודאי מותר מן הדין, אבל גם באופן שהמקבל עצמו דר בדירה המוקנית לבנק, מ"מ הרי זה בכלל נכסיו ולכך זה נקנה לבנק ושוב הרי הוא חייב להם שכירות ואלו הם דמי הרבית שמשלם. והדירה נקנית בקנין כסף, [ואם לא לקח מעות בעין רק עשה העברה בנקאית, לכתחילה יקנה בסודר וכנ"ל], ומ"מ באופן זה שקונה הדירה לעצמו אין זה כ"כ לכתחילה וכמש"כ לעיל לפי שאין דעת הבנק סומכת על דירתו בתורת עיסקא.

* הלוואה לשם עסק ומשלם רבית טרם קניית העסק.

הלוקח הלוואה מהבנק לשם קניית עסק ועדיין לא השקיע אותו בעסק והבנק כבר מבקש רבית, יש להתיר לשלם, לפי שבהיתר עיסקא כתוב שכל תשלום שינתן לפני ההתעסקות ייחשב כתשלום על החשבון באופן המותר, והיינו שזה החזרת הקרן. ולכך מותר אף מתחילה לקחת הלוואה לעסק ע"ד שיכניסה לעסק אחר שכבר יחוייב ברבית.

---

[45] מעיקר הדין יש לסמוך לכ' שחל ע"י ק"כ, או משום עצם ההתחייבות, או בהנאתה [עי' הגהות הגרד"ל לקצוה"ח סי' קצ].

תקנת הרבית בבנקים

* מדוע שייך להביא עדים שהעיסקא הפסידה?

יש שהקשו על מה שכתוב בנוסח של ההיתר עיסקא שהבנק שותף בכל נכסי המקבל, שא"כ איך שייך שהמקבל יביא עדים שהפסיד הלא לעולם יגיד הבנק שמא יש לך נכסים באיזה מקום שהרויחו, וא"כ לכאו' הרי זה רבית קצוצה שאין אפשרות ליפטר ממנה. וי"ל כפי ששמעתי בשם הגר"נ קרליץ שזה מובן מאליו שצריך עדים רק אם יש ספק אבל אם בית דין יברר את מצבו ואופי כלכלת ביתו וישוכנע שהכל הפסיד ולא הרויח בשום מקום, באופן זה וודאי אף ללא עדים זה נחשב שהתברר שלא הרויח והוא פטור, והוסיף הגר"נ קרליץ שעדיף אכן שיהיה כתוב בשטר שהעדים יבררו ע"פ בי"ד ואז וודאי שכך הוא פירוש הדברים, וכך הוא בשטר הית"ע של בנק ירושלים הנערך ע"י בי"ד של הגרנ"ק שליט"א.

* כרטיס אשראי בנקאי וחוץ בנקאי

הקדמה: בימינו נפוץ השימוש בכרטיס אשראי, שעניינו הוא שהלקוח אינו משלם מיד בעת הקניה של המוצר אלא שהוא מעמיד למוכר חברה [- חברת אשראי, הנקראת ויזה או ישראכרט] שהיא תשלם במקומו.

יסוד ההיתר להשתמש בכרטיסי אשראי

א] סידור התשלומין בכרטיסי אשראי נעשה באופן זה, שישנם מועדים קבועים של תשלומים בין החברה למוכר, וכמו כן ישנם מועדים קבועים בו גובה חברת האשראי את הכסף מהלוקח, בפרקים שנקבעים ביניהם. הגביה מתבצעת בבנק [ששם מונחים מעותיהם של הלוקחים. המעות האלו לפי גדרי התורה הינם בהלוואה מבעלי החשבון לבנק, ומכל מקום כאשר הבנק פורע בעד בעל החשבון הרי זה נחשב כאילו בעל החשבון שילם את חובו, מאחר שהבנק שילם בשליחותו ובתורת פרעון חובו של הבנק לבעל החשבון, ולפיכך בעת

תקנת הרבית בבנקים

שהבנק משלם לחברת האשראי את חובו של הלקוח הרי זה כאילו הלוקח שילם לחברה את חובו].

חברת האשראי משלמת למוכרים פחות מהמחיר שעולה החפץ ללוקחים, וזהו שכרם ורווחם של בעלי החברה, והמוכרים מסכימים לכך משום שזה מגביר את יכולת הקניה, והנה ההפרש בין מלא הסכום של הקניה לסכום שחברת האשראי משלמת למוכר, זהו שכרם של החברה מהמוכרים, ולכך אין בזה רבית, שהלא איסור רבית הוא רק על הלקוח שמקבל אשראי מהחברה[46]. ואין לומר שיש חוב של ריבית בין החברה לקונה משום העמלה החדשית שהם לוקחים, ונאמר שזה ניתן כתשלום על שהם פורעים את חובו בהקפה, שהלא לא תמיד הם משלמים את החוב קודם שהם גובים את המעות מהקונים, אלא פעמים שקודם הם גובים מהלקוח ולאחר מכן הם משלמים למוכר ופעמים שהם קודם משלמים ואחר כך הם גובים מהלוקח [תלוי באיזה יום בחודש התבצעה הקניה][47] ולפיכך הָעַמָלָה שגובה החברה בעד השרות שהיא נותנת מהלוקחים אינה מתפרשת בעד האגר נטר[48], שהרי היא שוה בין כשהחברה שילמה קודם שאז אין

---

[46] ואף שהמוכרים מחשבים את האשראי בתמחור המוצרים כך שכביכול הלקוח מכסה לפחות חלק מההפרש, מ"מ כיון שהמחיר שוה אף למשלם שלא באשראי אזי כלפי המחיר העכשוי של המוצר נחשב שהמוכר הוא זה שנותן את השכר לחברה.

[47] חישוב כולל מוכיח שהחברה נהנית מהמתנת הכסף אצלה יותר ממה שהיא ממתינה ללקוח [רנ"ו שיחי'].

[48] וגם לא מתפרשת שכר על עצם הערבות שכתבו הפוסקים בסי' ק"ע לאסור באופנים מסוימים. והוסיף הרב עקיבא אולמן שליט"א שיש פעמים שהאדם כלל לא קנה חודש אחד בכרטיס וגם חייב לשלם את העמלה החדשית, אשר כל זה מוכיח שהוא עמלה חדשית על עצם השירות.

תקנת הרבית בבנקים

המתנת מעות שנוכל לומר שעל זה גובה החברה רבית[49], בין כשהלוקח שילם קודם, ובע"כ שתשלום זה הוא בעד הטירחה של התשלומין.

כרדיט, והלוואה מחברת האשראי

ב] יובהר שיש אפשרות של תשלומין "קרדיט" בכמה פעמים [בעד רבית] שדבר זה עפ"י רוב הוא באיסור רבית, ואין לזה שייכות דווקא בחברות אשראי אלא ככל קניה בתשלומים.

כמו כן יש אפשרות להלוואה מחברת האשראי, דהיינו שאם לא יהיה ללוקח מעות בבנק בזמן הנקוב לתשלומים ביניהם החברה מוכנה להמתין לו שלא יצטרך לשלם, וזאת בעד רבית, כמו כל הלוואה בנקאית [או אובר-דרפט]. דבר זה הוא רבית רגילה והעושה כן זקוק להיתר עיסקא [דהיינו שיוגדר שההלוואה שניתנת ללוקח היא בשביל עשיית עסקים ואת הרווחים שהוא עושה במעות הוא מעלה לחברה].

---

[49] אף שהחברה כבר העמידה את חיובה בתורת ערב שלוף דוץ משעת הקניה, וא"כ נאמר שבכל אופן יש לה לגבות שכר על ההמתנה, נראה שאין דעת החברה על כך, לפי שהם אינם רואים העמדת חיוב ערב כדבר שיש לקצוץ עליו את העמלה. ועוד יתכן שאף שהעמידה את התחייבותה אין לה זכות לגבות ממון מהקונה בטרם שהיא משלמת, וכמבואר בחו"מ [סי' קכ"ט סי"ט] לענין ערב שלו"ד [עיי"ש באו"ת ונה"מ ודבר המשפט], וא"כ לא שייך רבית בערב שלו"ד אא"כ פרע הערב קודם.

ואפי' את"ל שבכל ערב שלו"ד יש המתנה משעה שהעמיד חיובו במקומו, היינו דוקא משום שפטר את הלווה ולכן נחשב שיש כאן נתינת מעות משעה ראשונה, אבל בנידון דידן הלא אין בדעת המוכר לפטור את הקונה עד שהחברה של האשראי תשלם בפועל, ואין די להם בעצם הרישום בחברת האשראי, ונמצא שאין שום נתינת מעות מחברת האשראי עד שפורעת, ובאופן שקודם פרע הקונה אין כאן המתנה שנאמר שקוצצים על זה רבית. ובכ"ז ילע"ה, אבל למעשה נראה שכל שהעמלה היא קבועה, ולא לפי אחוזים, אין זה בצורה של רבית רק בצורה של שכר טירחא.

תקנת הרבית בבנקים

בנקאי וחוץ בנקאי

ישנם שני סוגי כרטיסי אשראי, א. אשראי בנקאי. ב. אשראי חוץ בנקאי. באשראי בנקאי אם בעת התשלום יחסר מעות בחשבונו הבנק ילווה לו[50], ונמצא שלעולם החברה אינה מלווה ברבית לקונה אלא שהבנק נותן לחברה כסף על ידי שהוא מלווה אותו לקונים, באופן זה הרי אם רוצים שיהיה גם אפשרות של הלוואה צריך לחתום על היתר עיסקא עם הבנק ולא עם החברה. וזה דבר יותר קל לביצוע כי הבנקים כבר הורגלו להיתר עיסקא. אולם באשראי חוץ בנקאי אם לא יהיה לו ממון בחשבון, הבנק לא ילווה לו כי הרי אין שום עסק ביניהם, אלא החברה תלווה לו מחשבונה הפרטי, והיא תגבה ממנו את הרבית, ולכך באופן זה יש לעשות היתר עיסקא בין חברת האשראי ללוקחים, שהבנק במקרה זה משמש רק איש קשר להעברת הממון, באשר שם מונחים מעותיו של הלוקח, אבל ההסכם נעשה בין החברה ללוקח על ידי שהלוקח חותם על הוראת קבע לבנק לכבד את כל בקשות הגביה של החברה, ואז החברה לוקחת מהבנק בכל מועד תשלום ממון של הלוקח בשביל לשלם למוכר, וכשחסר היא מלוה לו ברבית, ולמעשה ישנו הית"ע לחברות האשראי כאן בא"י.

ג] לסיכום: א. עצם השימוש בכרטיס אשראי אין בו איסור, ב. אולם בקרדיט אין היתר אלא בהיתר עיסקא ודווקא אם יש לו עסקים, [אם יש לו רק דירה ראה מה שנתבאר לעיל בענין משיכת יתר מבנקים]. וכן לענין הלוואה מחברת האשראי. ג. נוסיף בזה עוד, שפעמים שהמוכרים מסכמים עם חברת האשראי לשלם לה ביום הקניה אף שבוודאי עדיין חברת האשראי לא גבו מהלוקח, ובעד זה החברה משלמים פחות[51] [וזהו שכרם על הקדמת המעות], ואין כאן

---

[50] כלומר שיהיה רשום בחשבונו שלווה מהבנק [מינוס], והכסף ינתן לחברת האשראי.

[51] הסדר זה נעשה ע"י חברת יציל, שהיא חברת בת של ויזה.

חשש איסור [בין המוכר לחברה], שהלא אין כאן הלוואה של החברה אלא פרעון בזמנו.

גביית עלות האשראי מהלקוח

ד] ישנם אופנים בהם המוכרים אינם מוכנים לקחת על עצמם את עלות האשראי, כלומר את אותו אחוז שחברת אשראי מקזזת מהם, ולכך מעלים הם את מחיר המוצר כך שלבסוף הם יקבלו את מחירו המלא, או שהם לוקחים מהלקוח תוספת תשלום בעד האחוז שהם משלמים לחברת האשראי.

ויש לדון האם לאסור דבר זה מהדין המבואר בשו"ע [סי' קס סי"ג] שאין לאחר לשלם למלוה וליטול את התשלום מהלוה, שהדבר נראה מדרבנן כאילו הלה משלם למלוה בשליחות הלוה. וה"ה כאן נאמר שהמוכר משלם בשליחות הלקוח, שהוא כמו לוה של חברת האשראי הואיל וקיבל ממנה את ההקפה.

וראשית יש לדון האם אכן המוכר משלם עבור ההלוואה שחברת האשראי נותנת, ויש בזה ב' נדונים, א האם משלם עבור ההמתנה שחברת אשראי ממתינה, והתשובה היא שברוב המקרים אין התשלומים לבית העסק בטרם גבו מהלקוח [ועכ"פ לפי חישוב מועדי התשלומים יוצא שיותר זמן הכסף שוכב אצל החברה עד שתשלם לעסק מאשר שהחברה ממתינה ללקוח], כך שאין התשלום מהמוכר עבור ההמתנה. ב. האם התשלום עבור הערבות שחברת האשראי נותנת, והיינו שהלא אם לא ישלם הלקוח במועד החברה תיתן לו אשראי, וא"כ יש כאן ערבות על עצם חובו. או שמא אין התשלום עבור כך, שהלא אם אכן לא ישלם בזמן לוקחים ממנו כסף עבור ההמתנה וא"כ מסתבר שכיון שכבר משלם על כך כאשר ימתין, א"כ כל עוד שלא המתין אין התשלום עבור האפשרות שלא ישלם בזמן, וא"כ תשלום עבור הערבות.

ורצו להוכיח שאין התשלום עבור הערבות, שהלא גם בדירקט לוקחים אותו אחוז, אף ששם החברה אינה מעמידה את עצמה כערב, שאין אישור לקניה רק אחר שבדקו שיש לקונה בחשבון, ובאותו יום הם מורידים ממנו את הסכום, ונמצא שויזה רק סרסור ולא ערב, ומ"מ גובה אותם אחוזים אות הוא שהכל בעד השירות וממילא אין שום איסור לשלם את האחוז הזה על ידי הקונה.

תקנת הרבית בבנקים

אולם ביררו אצל הרוגולטור של הבנקים ואמר שעיקר התשלום של האחוז הניקח מהמוכר הולך לבנק [באשראי בנקאי] ומוכח ש חלקו הגדול של התשלום הוא, על הערבות, שהלא אם היה התשלום על השירות וכדהוכחנו מדירקט הרי חברת ויזה נותנת את עיקר השרות, ומדוע הבנק נוטל חלק עיקרי, ע"כ שעיקר על הערבות ולכן בבנקאי הבנק הוא הערב העיקרי. [ואמר שדירקט לוקחים כסף סתם].

וממילא להט"ז [בסי' קע], הסובר שאסור לשלם לערב שלו"ד עבור הערבות ה"ה כאן אסור לשלם לחברת האשראי, ולד' החוו"ד [שם] אף הנקה"כ מודה בזה.

סברא להתיר ללוקח לשלם למוכר את עלות האשראי

אמנם יש מקום לומר דכה"ג שהמוכר משלם לערב שרי, אף שהלקוח [שהוא הלוה] משלם לו בחזרה, וטעם הדבר, משום שערב שלו"ד יש בו שני צדדים, כלפי המוכר [–המלוה], הוא כלוה, והשירות שהוא נותן לו זה התחייבות ובטחון שכספו ישולם, וכלפי הלוה [–הלקוח] הוא מלוה, [לפי שמחמתו הלה קיבל את ההלוואה – ההקפה]. וא"כ כאשר המוכר משלם לו, אין התשלום עבור מה שהוא [הערב] נותן ללוה דהיינו ההקפה, אלא עבור הבטחון שהוא נותן למלוה, ועל זה אין שום איסור לשלם[52], וממילא מה איכפת לנו שהמוכר לוקח תשלום זה מהקונה, הלא אין כאן תשלום עבור בחינת ההלוואה שבערבות.

ולדינא יש מקום להקל באופן שהמוכר גובה את העלות דרך התייקרות עלות המוצר, שאז יש סברא גדולה להקל גם בלי הסברא הנ"ל, ומשום שבין המוכר ללקוח כה"ג התשלום אינו עבור עלות האשראי, אלא שבגין זה מעלה את מחיר המוצר, אבל באופן שמושך מעות דרך האשראי מגוף פיננסי, ואותו הגוף נוטל ממנו עמלת אשראי, שאז לא שייך לדון להתיר משום סברא זו האחרונה, צ"ע

---

[52] דו"ק היטב בל' החוו"ד בסי' קע שם שכתב שכיון שאין הערב יכול לתבעו עד הזמן, ממילא אגר נטר הוא.

אם יש להקל מחמת הסברא הנ"ל, שהמלוה גובה עבור הבטחון ולא עבור העמדת ההקפה של הערב.

איסור לא תשימון באופן שיש לו אפשרות להקיף את חובו

ה] **שאלה:** עוד יש לברר, האם מי שאין בדעתו להשתמש בהלוואה, ובדעתו הוא שלעולם יהיה בחשבונו מעות בזמן של מועדי התשלומים, כך שהוא לא יזדקק להלוואה ברבית, האם יש באופן זה חשש איסור בהשתמשות בחברת האשראי, משום עצם החתימה על קציצת רבית למצב של אי עמידה בזמני התשלום, והנידון הוא באשראי חוץ בנקאי, וכדלהלן.

תשובה: מתבאר בס"פ אז"נ שמלוה עובר על לא תשימון ולוה אינו עובר על זה[53]. ובלאו דלא תשימון נחלקו תנאים בדף סב. האם עובר משעת שימה או רק אם גבה לבסוף, ולהלכה כתב השע"ד ריש הלכות רבית שהרמב"ם פסק שאין עובר אלא אם גבה לבסוף אולם המהר"א ששון סי' קס"ב כתב שקיי"ל כת"ק שעובר אף אם לא גבה, והובא בבאה"ט סוף הלכות רבית. והנה בחדושי רע"א ריש סי' ק"ס הביא שבשו"ת מהר"א ששון נסתפק האם הלוה עובר רק בשעת נתינה או כבר בשעת ההלוואה, ולכאו' אין הכוונה שיש לו צד שלוה עובר על ל"ת אלא שנסתפק שם שמא לאו דלא תשיך נמי משעת שימה הוא, כמבואר שם בדבריו, ונראה שלאו זה וודאי לא שייך רק אם עומד לגביה בפועל, ומסתבר יותר שדווקא אם גבה בסוף עובר למפרע, אבל לא שעצם השימה אסורה. ולפי זה אם בסוף לא האריכו הזמן אין ללוה שום איסור.

ואפילו אם נימא שכוונתו לחוש שהלוה עובר על לא תשימון מ"מ הלא קודם ההלוואה אין איסור זה, אלא שיל"ד בשעת הקניה של המוצר שאז חלה הלוואה לזמן [באשראי חוץ בנקאי, שהחברה היא המלוה, ולכן יש לומר שכיון שכבר כעת היא מתחייבת עבורו]

---

[53] אולם עי' תורע"א לסנהדרין פ"ג, [ועי' רמב"ן ב"מ דף סב]. וראה להלן.

תקנת הרבית בבנקים

אולי אז עובר איסור כיון שכבר חתם שאם ימשך ההלוואה יהיה הלוואה ברבית. אכן נראה שאין הדברים כן, שהרי כיון שלפי חוקיהם אין הלוואה בלא רבית ובוודאי מבחינתם ההתייחסות היא שרק אם לא יהיה לו כסף במועד הפרעון רק אז חל ההלוואה, לפיכך אף שבדינינו הרי כבר מעת שהלה התחייב לחברה חל ההלוואה, יש לנו לומר שיש כאן שני הלוואות והיינו שבעת הקניה הוא מתחייב לשלם לחברה במועד הקבוע ביניהם, ואם מגיע מועד הפרעון ולא יהיה לו ממון אז מתחדש הלוואה חדשה ורק אז חל קציצת הרבית על ההלוואה ההיא.

ואין להקשות היאך חל הלוואה על ממון שהוא כבר בחוב ואינו בעין, שזה לא קשה, וכנודע שאפשר להלוות חוב, וכשם שכתב הריטב"א [ב"מ כ. הו"ד בקצוה"ח סי' ל"ט ס"ק ז'] שאפשר שהמלווה ימכור את חובו ללוה ולא ימחול לו כך הוא יכול גם להלוות לו, וכן נודע בשם הגר"ח בביאור ענין זקיפה במלוה. ואין להקשות עוד הלא כבר מעכשיו ידוע שאם לא יהיה לו כסף הם ילוו לו ואין צריך למחר את בקשת הצדדים אם כן זה מוכיח שכבר עכשיו זכה בזה, שזה גם אינו ומשום שכשם שמצינו היתר תשמיש במעות המחייב באונסין [בב"מ דף מג] ומוכח בראשונים שאפשר לעשות כן גם דרך זכות תשמיש ולא רק דרך היתר, והיינו שהלה לא יוכל לחזור בו [עי' תוספות הרא"ש ב"מ מט.] ומוכח שאפשר לזכות בממון זכות ללוותו ואין המעות נעשים כבר שלו אלא שיש לו זכות ללוותם, וכשם שאפשר לעשות כן במעות בעין כך גם אפשר לעשות כן בחוב, [כשם שאפשר ללוות חוב, כנ"ל].

סוף דבר: גדר הענין הוא שבעת הקניה הוא מתחייב לשלם במועד הקבוע, ומקבל זכות בחובו שיכול ללותו אם ירצה במועד הפרעון, ונמצא שההלוואה ברבית חלה רק במועד הפרעון, אם לא יהיה לו כסף, וקודם לכן אין בו משום לא תשימון.

ומחוורתא, שאף אם אינו הלוואה מחודשת, אבל הוא הרווחת זמן מחודשת, ולכן בשעת ההלוואה עדיין אין חלות קציצת רבית חלה על זמן זה.

תקנת הרבית בבנקים

ענף משכנתאות:

* לקיחת משכנתא

נהגו להקל לקחת הלוואה של משכנתא ברבית באופן שחותמים על היתר עיסקא פרטי עם הבנק.

אופן החתימה יתכן בב' פנים, א. לצרף לתיק המשכנתא את ההיתר עיסקא של הבנק עם חתימת הלוקח[54], באופן זה שזה חלק מהתיק הוא כשאר המסמכים של התיק. ב. שחותמים באחד המסמכים כפוף להיתר עיסקא בחותמת של הבנק. בשני האופנים יש לזה תוקף, מכיון שכבר אושר עצם ההיתר בתוקף חוקי של הדירקטוריון שוב די בחתימה חד צדדית באופן שמובן שזה חלק מההתקשרות החוזית של המשכנתא.

אף אותם שאין נסמכים על היתר עיסקא פרטי עם הבנק, מקילים במשכנתא; לפי ששם הבנק יודע שהכסף הולך לדירה והדירה אכן משועבדת גם לפי חוקי הבנק להלוואה, ולכך באופן זה חלות ההיתר עיסקא תואמת עם כללי חוקי הבנק, ויש לזה תוקף.

ומטעם זה; אף באופן שאין הלווה בעל עסקים מתירים לפי שהלוה קונה את הדירה גם בשביל הבנק עם הכסף שמקבל, ודירה היא נכס שמרויח, א. התייקרות הדירה. ב. שכירות של הדרים בה, ואף אם הלוה עצמו דר בה מ"מ כיון שמכח ההית"ע יש לבנק חלק בדירה הרי הלוה חייב לבנק דמי שכירות על כך, וא"כ אכן תשלום הרבית שהלוה משלם אינו בתורת רבית אלא שהם הרווחים שהבנק הרויח מחלקו בדירה.

ושמעתי מהגרש"צ רוזנבלט שליט"א שלכתחילה יקפיד בזה על שני דברים; א. שיקבל כסף בעין ולא העברה בנקאית לחשבון המוכר וכיו"ב, לפי שצריך אכן שהדירה תִּקָּנה לבנק, וזהו בקנין כסף, ולכן

---

[54] רצוי מאד באופן זה שגם הפקיד יחתום על המסמך.

צריך דווקא קנין כסף. ואם לא קיבל כסף בעין יתכן שאין כאן כסף קנין[55], אלא אם כן יקנה לבנק במעשה קנין [-סודר] חלק בדירה.

ב. עדיף ליתן את דמי המשכנתא למוכר של הדירה, ולא שקודם יקנה את הדירה ואח"כ יקח משכנתא להחזר החובות. לפי שבאופן שכבר קנה מהמוכר ונעשית הדירה שלו הרי אם עכשיו הוא מקנה חלק ממנה לבנק יש בזה נידון שלא חל הקנין, שכיון שהקנין נעשה ע"ד שהוא יקנה חזרה את הדירה מהבנק בתשלום כל חלק מהמשכנתא, א"כ מבואר ביו"ד סי' קע"ד שהמוכר ע"ד שישוב לו החפץ כאשר יתן את דמיו לא חלה המכירה. וכיון שהמכירה לא חלה שוב אין כאן שום נכס שנקנה לבנק, והרבית שמשלם אסורה[56].

ולכן עדיף שיתן את דמי המשכנתא למוכר שאז המוכר מוכר לבנק ע"ד שהקונה יקנה את הדירה מהבנק וזה אינו גורם לבטל את המכירה. [וטוב להודיע למוכר שהדירה נקנית לבנק שלא ליכנס לנידון של מי הודיעו לבעל חיטים שיקנה חיטיו לבעל המעות].

* באיזה בנק עדיף.

נוסחאות ההיתר עיסקא של הבנקים מדורגות כדלהלן; א. בנק מזרחי טפחות מאמץ את הנוסח של הבנק משנת תשמ"א, ששם אין כל את ההוספה של החכמ"א של הודאת בע"ד כל ער"ח, וכן בנק יהב, ומטעם זה לדעת מקצת גאונים שהובאו לעיל זהו הבנק היחיד שמותר להסתמך על ההיתר עיסקא שלהם. ב. שאר הבנקים יש בהם את הנוסח של החכמ"א, ואמנם יש בזה חילוקים בין נוסחאות הבנקים, עם מעלות לכאן ולכאן ואין כאן מקומו להכריע בזה.

---

[55] אולם ראה בהערות לעיל בפרק העוסק בלקיחת הלואה בנקאית לצורך מחיה.

[56] ואף שמן הדין יש להקל בזה, כמבואר שם בפ"ת וחוו"ד, מ"מ דעת הסמ"ע (חו"מ סי' ר"ז) להחמיר וכן כתב בשו"ת עטרת חכמים להגרב"פ יו"ד סי' י"ד שראוי להחמיר בזה, וכ"ד עוד אחרונים.

תקנת הרבית בבנקים

* בין המחותן לזוג

ידוע מה שעוררו על שפעמים רבות האב מתחייב בתנאים לקנות דירה או חלק ממנה לזוג, והזוג לוקח משכנתא על שמו, לפי שהבנק הלא נותן את המשכנתא לקונה הדירה, ולכן, המשכנתא רשומה ע"ש הזוג, ואת הכסף על תשלום המשכנתא [או חלקו] מעביר האב לזוג מידי חודש, ועוררו שבמקרים רבים יש בזה חשש רבית בין האב לבני הזוג, ואין מועיל על זה מה שהזוג חתמו על היתר עיסקא עם הבנק.

ויש לבאר הדברים, בכדי להבין אימת קיים הנידון בזה.

א. ראובן הלוקח מעות משמעון בעיסקא, כגון ראובן [- בני הזוג] לוקחים דמי משכנתא של דירה משמעון [-הבנק], הרי בפלגא פקדון קנה שמעון - הבנק, חלק מביתו של ראובן, ולכן אם ראובן מעוניין לקנות את ביתו חזרה מהבנק מגיע לשמעון הבנק רווחים מביתו של ראובן. כאשר בא החותן לוי ומשלם לראובן שישלם לבנק, יש לפרש הדבר בשני אופנים; **אופן א'** שהחותן שולח את חתנו לקנות חלק בדירה [שכנגד התשלום] לחותן -לוי. ולאחר שלוי קנה הדירה נותנה לחתנו ראובן ע"פ ההסכם. ואף שהבנק אינו יודע שלוי הקונה לא איכפ"ל שהלא לענין זה תלוי בהסכם שבין ראובן ללוי שהלא מה איכפת לבנק מי קונה הרי אין כאן ענין של אחריות. **אופן ב'** אם נניח שכיון שהבנק אינו יודע אלא מראובן החתן הוא זה שקונה את הדירה, הרי גם כן מותר כי חותנו נותן לו כסף לקנות את הדירה ושפיר דמי כיון שזהו מחיר הדירה וחותנו הרי התחייב לו דירה[57]. [ואף שאסור להתחייב פירות

---

[57] העיר ידידי הרר"א נ"י הרי בהית"ע על דירה אנו מחשבים גם את דמי השכירות, וא"כ יש להוסיף שהחותן חייב דמי שכירות דירה קודם שנקנית הדירה לחתן. ע"כ הערתו. ויתכן שאין צורך בזה, אלא שכיון שאין מוגדר כמה התשלום עבור שכירות וכמה עבור המחיר, הרי זה כאילו קנה הדירה במחיר זה בגלל שדר שם בשכירות, אבל צורת התשלום הוא עבור קניית הדירה, וממילא הוא חלק מהתחייבות החותן.

תקנת הרבית בבנקים

בעד ממון שניתן משום שפירות מתייקרים אבל מותר להתחייב פירות בחוב נדוניא כמש"כ הרמ"א [סי' קע"ו ס"ו] דאין בחוב נדוניא משום רבית שהרי כך הוא חובו מתחילה ואין כאן אג"נ].

ב. כל זה אם לוי החותן התחייב דירה או חלק ממנה. אולם אם לוי החותן התחייב בתנאים 400 אלף ₪ ולא יותר, ומתוכם נתן 200 מזומן ו200 לקח החתן משכנתא, כאן אנו אומרים שיש כאן המתנת מעות מהחתן לחותן על סך 200, שהלא החותן חייב 200 ולא שילם ובמקום זה הבנק קנה חלק מהדירה ומחר החותן קונה את הדירה ששוה 250 מהבנק ונותנה לחתן הרי יש כאן רבית לחתן בעד ההמתנה. וכן אם נגיד שמחר החותן נותן כסף לחתן שהוא יקנה את הדירה מהבנק ונותן לו על כך 250 גם כן אסור מטעם זה.

ג. גם באופן זה שהחותן התחייב סכום כסף ולא חלק של דירה, מ"מ אם סיכמו [בתנאים] מראש שיקחו משכנתא על סכום זה הדבר מתפרש שהחותן לא חייב 200 אלא חייב חלק בדירה שהיום שוה 200 אבל סך החוב שלו הוא קניית חלק זה במחיר שיהיה שוה בעת התשלומין, שהלא כך דובר מראש שאת ה200 הוא יתן בדרך של תשלומי משכנתא על 200 ושוב אין כאן ריבית [וכמבואר ברמ"א הנ"ל שאם מתחילה התחייב בנדוניא סך שיעלה עם הזמן מותר].

ד. באופן ב' שיש איסור רבית בין החותן לחתן העצה היא לחתום ביניהם על היתר עיסקא ולאלו שאין להם עסקים מלבד הדירה שיש להם הנוסח הוא כדלהלן:

הנוסח דלהלן, נוסח ע"י הגרש"צ רוזנבלט שליט"א, ומבוסס על עיקרון של הקנאת הדירה של החותן לעיסקא, ההקנאה מתבצעת באחד משני אופנים אלו או שהקנאה היא לבנק עבור דמי המשכנתא, והיינו שבמקום שהבנק קנה חלק בדירת הזוג הוא קנה חלק בדירת החותן, שכך הייתה דעת המקבל להשקיע את מעות העסק בדירת החותן, ובהנחה שאין דעתו של הבנק על כך והבנק קנה חלק בדירת

הזוג, הרי החותן מקנה חלק בדירתו לבני הזוג עבור דמי התחייבותו בתנאים, ומכח זה משלם להם רבית.

"אני הח"מ מקנה ל [חתני וכלתי] או לבנק אם הוא בעל המעות, עבור מה שהמשכנתא תכסה חלק מהתחייבותי בקניית הדירה, חלק בדירה [שלי] ששוה כגובה הסכום הנ"ל.

והותנה בינינו שההקנאה היא על מנת שאני שוכר את חלקו בדירה [שלי] לכל הזמן שיש לו חלק בדירה, לפי גודל חלקו בכל חודש. וכן ע"מ שבכל תשלום ותשלום שאני אשלם לו את גובה הסכום שהוא צריך לשלם לבנק, ימכר לי חלק יחסי מסך התשלומים, בדירה הנ"ל. [דהיינו, שכנגד התשלום הרשום ברישומי הבנק בשם תשלום הקרן, יקנה לי חלק יחסי בדירה הנ"ל]. דהיינו שכפי אחוזי התשלום של הקרן מההלואה, יקנה לי אחוז זה בחלקו של [חתני וכלתי] בדירה [שלי] הנ"ל. והתשלום הנקרא ברישומי הבנק רבית, הוא יהיה תשלום על עליית המחיר בחלק הנ"ל בדירה. והנותר בתשלום זה, יהיה דמי שכירות על מה שאני שוכר את חלקו בדירה הנ"ל.

וזאת לא לפני תאריך [של שבוע ימים מעת ההקנאה[58]] ....."

* לקיחת משכנתא או הלוואה בנקאית עבור אחר

מצוי שאחד רוצה הלוואה בנקאית ואין לו הזכות לקבלה ולכך מבקש טובה מאחר שיקחנה על שמו, הלוקח לוקח מהבנק את ההלוואה או משכנתא, והלה משלם ללוקח ההלוואה את מלוא הסכום עם הרבית שהלה חייב לבנק, באופן זה גם עליהם לחתום על היתר עיסקא כנ"ל. רצוי שיחתמו בנוסח זה:

"המעות ניתנים מראובן לשמעון לפי תנאי היתר עיסקא של הבנק, ביתו של שמעון יוקנה לעסק ויהיה בידו בתורת פקדון, והותנה

[58] ובזה יצאנו דעת הסמ"ע סי' ר"ז שהמוכר ע"מ שהלוקח ימכור שוב למוכר לא חל והוי רבית.

תקנת הרבית בבנקים

בינינו שההקנאה היא על מנת ששמעון שוכר את חלקו של הנותן בדירה [שלו], לכל הזמן שיש לנותן חלק בדירה, לפי גודל חלקו, בכל חודש. וכן ע"מ שבכל תשלום ותשלום ששמעון ישלם לראובן את גובה הסכום שהוא צריך לשלם לבנק, ימכור לו הבעלים [-הנותן] חלק יחסי מהדירה הנ"ל כפי סך התשלומים. [דהיינו שכפי אחוזי התשלום של הקרן מההלואה, בחלק הניתן בתורת פקדון, יקנה לו אחוז זה בחלקו של הנותן בדירה הנ"ל]. והתשלום הנקרא ברישומי הבנק רבית, הוא יהיה תשלום על עליית המחיר בחלק הנ"ל בדירה. והנותר בתשלום זה, יהיה דמי שכירות על מה שאני שמעון שוכר את חלקו בדירה הנ"ל.

וזאת לא לפני תאריך [של שבוע ימים מעת ההקנאה] .....".

ובאופן שזה מוגדר כהלוואה מהבנק ולא כמשכנתא, מן הדין די לומר "המעות ניתנים מראובן לשמעון לפי תנאי ההיתר עיסקא של הבנק"[59].

באופן שנודע להם הדין רק אחר שכבר הלה לקח את דמי ההלוואה ונתן לחבירו יש לחתום ביניהם על מסמך שלפנינו:

"שטר הסכם עיסקא לחוב שכבר חל הנצמד להקניית הדירה"

אני _____ [שם] ת.ז. _____

[להלן: צד א']

---

[59] באופן זה העיסקא הנקנית לבנק היא ביתו של שמעון, ואילו באופן הראשון, של הלוואת משכנתא יש צד גדול לומר שעיקר סמיכות דעתו של הבנק הוא דווקא בדירה שהמשכנתא רשומה ע"ש, ולכן שם כתבנו נוסח שמתפרש גם באופן שבית שמעון מוקנה לראובן ולא לבנק, אבל בסתם הלוואה העיסקא היא אותו בית שנקנה בדמי העסק, ולכן קנה הבנק ישירות את ביתו של שמעון.

תקנת הרבית בבנקים

מודה שקבלתי מ :

_____ [שם] ת.ז. _____

[להלן: צד ב']

סך ..... בתורת הלוואה, ובתמורת הקרן של החוב מקנה צד א' לצד ב' שותפות בעסק שלי באופן המועיל, שיהיה בידי בתורת עיסקא שכולו פקדון. והמלוה [-צד א'] מוחל ללוה על דמי הרבית שקצצו ביניהם שישלם לו על הלוואה זו.

1. העיסקא הנקנית בתמורת הדמים הנ"ל היא הקניית חלק בדירה שבבעלות צד א' בשווי הדמים הנ"ל.
2. הותנה בין הצדדים שהקניית הדירה היא ע"מ שכאשר צד א' ירצה לקנות בחזרה את החלק הנ"ל בדירה או חלק ממנו חייב צד ב' למכור לו את החלק הנדרש וזאת לא לפני ..... שנה זו[60], ובאם יש איסור רבית בהתחייבות הנ"ל אין תוקף לכל ההתחייבות.
3. צד א' מתחייב לשמור ולהשביח את חלקו של צד ב' בדירה הנ"ל וכן מתחייב בזה לשכור בעצמו או להשכיר את חלקו של צד ב' בדירה הנ"ל ולשלם דמי שכירות כפי מה שמשלמים דמי שכירות בשוק על החלק הנ"ל, וכל דין ודברים שיהיו בין הצדדים בין על הקרן בין על גובה הרווחים ודמי השכירות, יוכרע בבי"ד שיסכימו שני הצדדים באופן שאין בו חשש איסור רבית.
4. הוסכם שאם ירצה צד א' לשלם לצד ב' או לבנק כמה שהוסכם בין צד ב' לבנק לפי החוזה שנחתם ביניהם, מקנה צד ב' תמורת כל תשלום חלק בדירה הנ"ל, וכל תשלום שישלם צד א' יתחלק חלק עבור קניית חלק בדירה וחלק ע"ח דמי השכירות ותמורתו מקנה צד ב' לצד א' חלק יחסי בדירה בניכוי דמי השכירות.

---

[60] והיינו לצאת ידי דעת הסמ"ע וכנ"ל.

תקנת הרבית בבנקים

5. אם צד א' ישלם כמפורט בסעיף ד מוותר בזה צד ב' לצד א' כל מותר הרווחים ועל שאר דמי השכירות שצד א' היה צריך לשלם לצד ב' ומקנה לו צד א' עם התשלום האחרון את כל החלק שיש לו בדירה הנ"ל.
6. נאמנות על הרווחים או אי רווחים או הפסדים יהיה כתיקון מהר"ם ז"ל.
7. הוסכם שאם ירצה צד א' רשאי למכור גם את חלקו של צד ב' בדירה הנ"ל ע"מ שבתמורה שיקבל בעד חלקו של צד ב' ותמורת דמי השכירות שהיה צריך לשלם לצד ב' עד זמן מכירת הדירה יקנה או יקנה חלק בדירה אחרת לפי ערך הסכום שקיבל, והתנאים בדירה ההיא יהיו כפי המפורט לעיל.
8. כל הנ"ל נעשה בהודאה גמורה ובקנין סודר מעכשיו בבי"ד חשוב דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי, והכל נעשה וייעשה בקניינים המועילים ביותר ובאופן המועיל ביותר, והכל שריר ובריר וקיים.

* *ערבות למשכנתא*

ראה בתקנת הרבית ח"ב סי' ב' מה שהארכנו בענין ערב להלוואה ברבית שניתנה בהיתר עיסקא, שלכאו' אין מועיל ההיתר עיסקא להיות ערב קבלן, ולמעשה יש מקום להקל [ובפרט במקום צורך], שהערבות שחותמים היום לבנק אינה חשובה ערב קבלן אלא ערב רגיל עם תנאים וזכויות יתרות שיש לבנק על הערב, ולדרך זו מותר להיות ערב על הלוואה בנקאית או משכנתא הניקחת מהבנק. אולם "**ערב משלם**" יתכן שנחשב ערב קבלן ובזה אין מועיל ההיתר הנ"ל וצ"ע[61], ועיין בשו"ת אמרי יושר [ח"א סי' קפ"ט].

---

[61] יתכן, שערב משלם על החלק שהוא משלם אכן נחשב ע"ק אבל על החלק המוטל על הלוה אינו אלא ערב רגיל, וא"כ יכול לסכם עם הלוה שהוא משלם את החלק של הפלגא מלוה, שע"ז אין תשלומי רבית, ועל החלק של הפגלא פקדון אינו אלא ערב רגיל, וישלם רק אם הלה לא יעמוד בלוח זמני התשלומים, ושוב אין עליו איסור.

תקנת הרבית בבנקים

תפקידי בנקאות:

* יעוץ השקעות האם מותר וכיצד

הקדמה:

יש להבחין באיסור רבית בין איסור "לפני עוור" לאיסור לא תשימון, שבאיסור לפני עוור כתב המבי"ט [בתשובתו הנודעת לענין איסור סחורה בפירות גוי] וכ"כ בדרכי תשובה [סי' קי"ט ס"ק מ"ח] בשם הכתב סופר, שכל שיש חכמים שמתירים והלה עושה ע"פ חכם אין בזה איסור. והנה יש להסתפק באופן שהלה אינו יודע שיש חכם שמתיר ומ"מ מקל האם גם בזה מותר, והגר"ד לנדו שליט"א נטה לאסור בזה, אולם באופן שגם אם נעמידנו על חומרת האיסור ונודיע לו שחכם פלוני מתיר הוא יסמוך עליו יש להקל בזה.

וכתב הגרד"ל בהערות לטוש"ע הלכות רבית שכל זה לענין לאו של לפני עוור, אבל לאו של לא תשימון הוא איסור עצמי וכל שסובר שאסור עובר על הלאו.

ובפרק אז"נ שנינו שהסופר והעדים עוברים על לא תשימון, ויש אופנים שונים של סיוע שיש לדון בזה האם יש בו לאו של לא תשימון.

להלכה:

יעוץ לחוד מותר כל שיש שיטה שמקילה, ולכן מותר לייעץ על אג"ח מחברות שיש להם הית"ע, וכן קניית מניות לאדם בודד, וכן תעודות סל. אם הלקוח רוצה דווקא אג"ח שאין לו היתר עיסקא והוא אדם שומר תו"מ יש להפנות את תשומת לבו, ואם לאו יש לומר שהלה יסתמך על דעת האגרות משה להתיר בחברה בע"מ.

יעוץ הכולל פעולת היועץ כגון הקשה במחשב לביצוע העיסקא אין לבצע אותו באג"ח שאין עליו היתר עיסקא, אבל בשאר המקרים הנ"ל יש מקום להקל, ואולם רצוי להמנע מזה במקום שאפשר.

תקנת הרבית בבנקים

* האם מותר להיות פקיד בבנק

פקיד בבנק או בחברת "ויזה", שתפקידו לעדכן את הרישום בבנק על חובת הלקוח, יש להסתפק האם הוא עובר על לא תשימון, ונפק"מ במי שאינו סומך על הית"ע, ויתכן שלא תשימון אקציצה קאי ולא על שותפות במעשה הגביה גרידא[62].

מנהלת חשבונות במוסד שמעדכנת ומטפלת בהפרשות לקרנות פנסיה, וודאי בכל אופן אסור להם להעביר למסלול כללי שהוא איסור גמור ובדרך כלל יש בו איסור מן התורה בשל הלוואות לעמיתים שיש שם. ועוברים בזה על "לפני עוור"[63].

אבל אם כולם נמצאים במסלול כשר רק שאינו כשר לכל הדעות יש לעיין באיזה אופן יש גם לא תשימון, ולכאו' כיון שהם קרנות ניהול ואין בעצם ההפרשה להם רבית רק שהכסף הניתן להם הם מלוים אותו ברבית אין שייך שהנהלת המוסד תעבור כאן בלא תשימון, ורק באופן שפיגרו בתשלומים שאז המוסד לוה מהעובד ומשלם לו רבית לחברה [עי' תקה"ר ח"ב] אז יש בהעברת תשלומי הרבית משום ל"ת [אולם תלוי בנידון הנ"ל].

---

[62] ואם מתוקף תפקידם עליהם להציע ללקוחות, לקיחת אשראי, או הגדלת מסגרת האשראי, יש להם להמנע מכך באופן שנראה להם לחוש שאין ללקוח דירה, או עסק שיחול עליו היתר עיסקא.

[63] אם המעביד והעובדים אינם שומרים תומ"צ, יש לומר שאין בזה משום לפני עוור, שהלא אם היא לא תעשה זאת יעשו כן אחרים במקומה, ואין זה כתרי עברי דנהרא. ובאופן זה יש לדון רק משום מסייע, וידוע דעת הש"ך [יו"ד סי' קנא] שאין איסור זה במומר.

תקנת הרבית בבנקים

ענף הנפקות

* קניית אגחי"ם של בנקים על סמך היתר עיסקא של הבנק

הנה לכל הבנקים יש היתר עיסקא, אולם בכל בנק יש חברת בת שהיא המנפיקה את האג"ח, לעיל הובא מכתבו של הגר"י בלוי ז"ל, שהיתר עיסקא שחתמה חברת האם אינו מועיל לבת, ויש שפקפקו על כך לפי שכל ענין חברת הבת בבנקים הוא רק פרוצדוראלי, ומ"מ למעשה צ"ע כיון שזה מתנהל כחברה עצמאית.

ואלו הן הבנקים שחברת הבת המנפיקה חתמה גם על היתר עיסקא: פועלים הנפקות, מזרחי הנפקות, בינלאומי הנפקות - מסדרות שהונפקו מי' אדר א' תשע"ד . דקסיה ישראל הנפקות [מטעם בנק דיסקונט], ו' אדר א' תשע"ד, **לא כולל אג"ח ב,ד,ה,ו,ז,ח,ט, נד' י"ג, י"ד**. ירושלים מימון הנפקות 1/4/08, כולל אג"ח ז' ח' ט' י"ד ' נד' 10, **לא כולל אג"ח א', ב', הת' ג'**

המחאות - צקים

* החלפת צ'קים בצ'יינג'

לכאורה היה נראה שאסור לפרוט צ'ק באופן שמקבל את הסכום הכתוב בו בפחות כו"כ אחוז, לפי שנתינת דמי הצ'ק היא הלוואה והפרעון הוא כאשר פורט הלה את הצ'ק ומקבל מעות. ואף שיש לומר שהפורט לוקח לעצמו הוצאות גביית החוב אין להתיר, כיון שהפורט מרויח לפי אחוזים, הרי זה מוכיח שהוא מרויח יותר משיעור ההוצאות.

אולם מהגרש"צ שליט"א שמעתי שאף שהם לוקחים לפי אחוזים של הסך הכתוב בצ'ק מ"מ זה נחשב דמי הוצאות, וכמו שמצינו בתיווך וכיו"ב שלוקחים לפי אחוזים, וכל האיסור הוא רק אם לוקח אחוז שונה לצ'ק מזומן מצ'ק דחוי, שאז מוכח שהוא לוקח יותר בעד

ההמתנה ולא בעד הטירחא. ולכן כל האיסור הוא רק באופן שלוקח יותר על צ'ק דחוי.

וצ'ק דולרי שבא לפורטו בשקלים, ואינו לוקח אחוזים לפי מספר הימים של ההמתנה, גם כן מותר מטעם הנ"ל[64]. אלא שבזה יש עוד נידון שהלא נותן הצ'ק מחויב לשלם דולרים, ואסור להתחייב דולרים, ולכן אין להתיר אלא אם היה למקבל השקלים את סכום הדולרים הנקוב בצ'ק, ומשום שחשוב פסיקה על דולרים בשקלים ומותר כדין פסיקה בהוזלה ביש לו. ואם פורטו בעד דולרים די שיהיה לו דולר אחד, כדין סאה בסאה ויש לו.

והית"ע לא מועיל להתיר לשלם עמלה לפי ימי ההמתנה, כי יש הרבה שאין להם עסק. ואף אם נסמוך על הקנאת הדירה עדיין יש פעמים שלא שייך לומר שתוך יומיים הדירה הרוויחה כו"כ אחוז. [באופן שהאחריות על הצ'ק היא על הפורט יש להתיר אם הוא צ'ק של אחר[65], אך אין זה מצוי שיסכים הפורט].

ובאופן שאין דחוף לו להשתמש במעות יש לו עצה לקחת המעות בתורת פקדון עד שהצי'נג' יקבל את התמורה הכתובה בצ'ק,

---

[64] הנה יש חלפנים שאין להם אפשרות לפרוט צ'ק דולרי בח"ן בבנק בארץ, ולפי זה היה מקום לומר שלגבם כל צ'ק דולרי נידון כהלוואה, וממילא תשלום האחוזים וודאי מגולם בו גם את המתנת הזמן, ואינו דומה לצ'ק שקלי שכתבנו להתיר באופן שגם במזומן הוא לוקח מחיר שוה, שאז יש הוכחה שהמחיר הוא לא בעד ההמתנה. אולם אמר הגרש"צ ששמע בשם הגר"נ קרליץ שליט"א שאין לחוש לסברא זו, וכל שאינו קובע שני מחירים לפריטת צ'ק יש לפרש שהוא דמי הוצאות.

[65] ואם אותו אחר חייב לו ממון ובגין כך כותב הצ'ק נחלקו האחרונים האם די בקבלת אחריות להתיר, עיין חוו"ד (סי' קע"ג) ומחנה אפרים (סי' ל"ג) שכתבו להתיר בקבלת אחריות בלי חלות מקח. [וגם תליא האם צ'ק הוי שטר חוב או הרשאה גרידא, עי' תקנת הרבית ח"א ערך צ'ק]. אבל באופן שבעל הצ'ק כתב לו בתורת מתנה א"כ נותן הצ'ק כבר נסתלק מן הענין כל שאין האחריות עליו, ובזה מותר לכו"ע אף בלא חלות מקח.

שאז אין כאן הלוואה, ובאופן זה מותר אף אם הלה לוקח עמלה על דחוי יותר ממזומן.

להלן פרטי הדינים למעשה:

א. לפרוט **צ'ק מזומן** לדעת הגר"נ קרליץ מותר לקחת עמלה גם לפי אחוזים.

ב. **צ'ק מזומן דולרי** שבא לפורטו בשקלים, אין להתיר אלא אם היה למקבל השקלים את סכום הדולרים הנקוב בצ'ק, כדין פסיקה ביש לו, ויכול להלוות לו את הסכום ואז די שיהיה להוא דולר אחד.

ג. אם פורטו בעד דולרים די שיהיה לו דולר אחד, כדין סאה בסאה ויש לו.

ד. צ'ק דחוי שלוקחים עבורו יותר, אם זה דולרים בעד שקלים מותר ביש לו, אם אינו מפרש במחירון שני מחירים, דהוי פסיקה ביש לו בהוזלה.

ולהסוברים דהוי שט"ח מותר, בצ'ק דולרי, אף בלי יש לו, וגם במפרש שני מחירים, כיון שיש כאן קנין ואין לאסור מצד אחריות כיון שזולא עליו, דהא הוי פירות.

ה. אולם צ'ק של עצמו אסור גם לשיטתם.

ו. צ'ק דחוי שלוקח עבורו יותר והוא דולרים בעד דולרים או שקלים בעד שקלים, אסור לכו"ע.

* ליתן צ'ק לאחד שפורט אותו ברבית

יש אומרים שאסור ליתן צ'ק לאדם שיתכן שהוא הולך לפרוט אותו אצל החלפן במחיר נמוך עקב המתנת המעות, לפי שסוברים שכותב הצ'ק הוא ערב על ההתחייבות הכתובה בו, והרי זה כערב לרבית, ולכא' נראה שאף אם נאמר שהוא ערב מ"מ כיון שלא כתב את התחייבותו זו מול המלוה לשם הלוואה ברבית, אלא שמקבל הצ'ק השתמש בזה לקבל הלוואה אין בזה איסור של ערב לרבית. ומ"מ יש לאסור משום לפני עוור, אך כל שיש לחלפן היתר עיסקא יש בזה מקום קולא ושוב אין כאן לפני עוור.

תקנת הרבית בבנקים

* הלוואת ממון בצ'ק ופריעתו במזומן.

הבא ללוות מחבירו 1000 ₪ והמלוה נתן לו צ'ק על סכום זה שיוציאנו מהבנק וסיכמו ביניהם שההלוואה מתחילה רק כאשר יוציא הלוה את הסכום מהבנק ועד אז האחריות על המלוה שמעתי מהגרש"צ שליט"א שמותר לו להחזיר את ההלוואה במזומן. ואפי' אם הצ'ק הוא על מט"ח[66].

וביאר טעם הדבר; שהלא הלה לוה מחבירו סכום זה כיון שההלוואה חלה רק כאשר הלוה קיבל סכום זה מהבנק, אלא שלכאו' הלוה טרח ואף הוציא הוצאות [במקרה שהבנק לקח עמלה מהלוה] כדי לקבל סכום זה, ומדוע אין אומרים שטירחא והוצאות אלו הם רבית?

תשובה; שאף שאכן כתב הט"ז בסי' קע"ג ס"ק כ"ד שלוה שטרח למכור סחורה של המלוה בכדי שיהיה לו מעות ללות ממנו על המלוה לשלם לו שכר טרחו, אפי' דבר מועט, שאם לא כן נמצא שהלוה טרח בשביל המלוה חינם והרי זה אסור משום רבית. וא"כ לכאו' יש ללמוד מכאן שכל טירחא או הוצאה שטרח הלוה בשביל להשיג את ההלוואה יש בזה איסור רבית אם המלוה גם נהנה מכך, אבל באמת יש להוכיח דמותר מדברי הנתיה"מ בסי' קכ"ב סק"ח והקצוה"ח שם בסק"ד ובמשובב שכתבו שמותר ללוה לטרוח להוציא חובו של המלוה מידי גוי הדר בעיר אחרת ע"מ ללוות המעות ואח"כ ישלם לו אותם במועד שקבעו ביניהם, ואף שטרח לילך לעיר אחרת להוציא את הכסף אין בזה משום רבית, ומשמע מדברי האחרונים הנ"ל שאין צריך לשלם לו אפי' דבר מועט בתורת שכ"ט, וצריך לחלק בין אופן זה לדברי הט"ז שבדברי הט"ז נחשב טירחא גם בשביל המלוה כיון שהוא מייצר לו כסף מהסחורה שלו, אבל באופן של התה"ד נחשב שכל הטירחא היא בשביל הלוה, שהלא לא נוצר

---

[66] יש לבאר שכל הנדון, באופן שהלה מפקידו בח"ן, אבל אם משתמש בו לקנות חפצים וכיו"ב מותר בכל אופן, כיון שהלה קיבל את מלא הסכום.

תקנת הרבית בבנקים

למלוה דבר חדש, ואף שבעקיפין המלוה נהנה שנחסך ממנו טירחא מ"מ עצם הטירחא נעשית בשביל הלוה ולכן אין בה משום רבית.

ולפי"ז יש ללמוד שהוא הדין הטירחא לגבות את הסכום המזומן מהבנק נעשית בשביל הלוה ולכן אין בזה משום רבית, וכיון שכן אף ההוצאות שיש ללוה בגין כך מותרות, שאין בזה שום חילוק.

אך כאמור כל זה אם מסכמים שההלוואה מתחילה רק לאחר שיוציא את הכסף מהבנק שאז אכן לוה את מלא הסכום, שאילו האחריות על הצ'ק מוטלת על הלוה כשמקבלו לידיו אזי ההלואה מתחילה מיד, והרי שווי הצ'ק נמוך מהסך הנקוב בו ונמצא הלוה מתחייב יותר ממה שלוה והוי רבית[67].

ולכאו' קולא זו שייכת אף כשהמקבל עצמו לא מוציא את הצ'ק בבנק אלא נותנו לפורט וכיו"ב, שמ"מ ההלוואה מנותן הצ'ק מתחילה רק משעה שהצ'ק נפדה ונמשך מחשבונו, ומה שהמקבל כבר קיבל כסף מהפורט זהו הלוואה מהפורט ולא מנותן הצ'ק, שממנו לא חל הלוואה כל עוד שלא יצא ממנו כסף.

וכן ה"ה בנותן צ'ק של מישהו אחר גם כן ההלוואה חלה רק כאשר יוצא כסף מבעל הצ'ק שאז הוא מלוה אותו לנותן הצ'ק שמלוה אותו למקבל, ונמצא שלעולם ההלוואה הייתה הסכום שירד מבעל הצ'ק אף שהמקבל קיבל סכום פחות, היינו משום ששילם לאנשים בדרך שדאגו להוציא את המעות מרשות הכותב וליקח ההפרש לעצמם, אבל הוא התחייב בעד הסכום שיצא מהנותן שזהו הסכום המולווה לו.

---

[67] ולפי מה שנקטינן לעיקר שצ'ק אינו שטר חוב אלא סתם המחאה, א"כ בפשטות אין קבלת הצ'ק מתפרשת כהלוואה, ואין ההלוואה חלה רק כשהצ'ק מופקד בחשבונו וחשבונו מזוכה לו בעד הסכום הכתוב בצ'ק. וממילא כל טירחת הפקדת הצ'ק הוא טירחת הלוה להשיג המעות לעצמו.

תקנת הרבית בבנקים

שונות

* מענק לימודים מותנה.

מענק מותנה ענינו הוא שמקבלים מענק לצורך שכר לימוד [של על יסודי כיתות ה ו], ואם בסוף התלמידה לא עמדה בתנאי הלימוד, צריך להשיב את הכסף כולל רבית. נמצא דהוי ספק מתנה ספק הלוואה ברבית.

ואם זה הלוואה מהמדינה ורבית אל המדינה מותר, אך יתכן שההלוואה היא מהבנק. ועוד יתכן שהבנק הוא על כל פנים ערב שלוף דוץ, ושוב נחשב שההלוואה ממנו, ומ"מ יש דרך היתר גם לפי מה דס"ד.

והוא, להשאיר את הכסף בבנק ולקחת אותו רק בסוף אם אכן יתברר שזכאים למענק. שההליך הוא שהבנק פותח חשבון ע"ש הבת ושם הכסף מופקד, וא"כ אפשר להוציאו משם רק אחר כמה שנים ואז כבר יודעים אם זכאים למענק או לא, ואם בסוף התלמידה לא זכאית למענק אומרים לבנק שיקח את הכסף בחזרה מהח"ן עם תוספת רבית. והיינו שכיון שהבנק הוא המלוה והכסף נשאר אצלו ממילא אין כאן הלוואה.

אולם הלא הכסף עובר לח"ן הפרטי של הבת ובכך היא זוכה בזה, ויש לדון האם הבת זוכה שהכסף יהיה שלה ושלב ב' הכסף מולווה לבנק או שמראש רק זכתה בהתחייבות של הבנק [וחקירה כיו"ב היא בכל משכורת של עובד שהמעביד מכניס לבנק האם נהיה לו ממון ושוב מלוה לבנק או שמקבל מהבנק מתחילה רק התחייבות של ממון]. ובפשוטו האמת הוא שהיא זכתה רק בחוב ואין כאן שום הלוואה של הבנק וממילא אין איסור רבית.

ואם נאמר שזכתה בממון ומיד הלוותה, יש לפלפל בזה שכיון שכל צורת הזכיה הייתה ע"מ שעם חלות הזכיה הכסף יולווה למזכה בהלוואה, ומ"מ המזכה קוצץ רבית על נתינת המעות לבת אף שמיד קיבל את המעות בחזרה, ולא היה כאן שום המתנת מעות ושום שימוש של הלווה במעות, א"כ יש מקום לומר שאין זה רבית אם

תקנת הרבית בבנקים

נאמר שגם מן התורה אין רבית רק בעד ההמתנה וכמו שכתב בהלכות קטנות סי' קס"ב[68].

ולמעשה נראה, שההלוואה היא מן המדינה, והבנק הוא ערב שלו"ד על חוב זה, כפי שמתבאר מתוך המסמכים, וכיון שאין חלות חוב אל המדינה שוב גם ל"ש חלות ערב על זה, וממילא שלא חל חוב גם כלפי הבנק ואין כאן שום איסור רבית.

---

[68] העיר ע"ז ידידי רא"א: לכ' ז"א, דאף דמיד חוזרים המעות למלוה מ"מ אי"ז אלא לשעה קלה ושוב יכול הלוה ליטלם מכח ההלואה הראשונה וא"כ יש כאן קציצה על ההלואה, והרי"ז כראובן שמלוה לשמעון מעות לשנה ומתנה עמו שלאלתר צריך להלוות המעות ללוי בחנם לשבוע ימים, שאסור לראובן לקצוץ רבית על הלואה זו.